

Yazar: Emekli Prof. Martin van Bruinessen

Alevi Çalışmaları: Alanın Gelişimine Kısa Bir Bakış

Yayın Tarihi: **15 Ocak 2026**

Özet

Bu metin, 19. yüzyıl ortalarından itibaren kronolojik sırayla Alevi Çalışmaları alanına yapılmış en önemli katkıları içeren açıklamalı bir bibliyografya sunmaktadır. Aleviliğe bir din olarak (olumlu) ilgi gösteren en erken gözlemci grubu olarak Amerikan Protestan misyonerleri tanımlanmaktadır. Biraz daha sonraki dönemde Avrupalı arkeologlar, Alevi topluluklarını inceledikleri kadim uygarlıkların olası devamı olarak değerlendirmiştir. Avrupalı oryantalistler ise Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi metin çalışmalarını, misyonerlerin ve arkeologların bulgularıyla birleştirmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında Türk milliyetçileri, bu “yabancı” yaklaşımlara karşı Aleviliği özgün ve sahici Türk geleneklerinin bir ifadesi olarak ele alan çalışmalarla karşılık vermiştir. Bununla birlikte, ana akım İslam’dan farklılığı nedeniyle Alevilik aynı zamanda ulusal birliğe yönelik bir tehdit olarak da algılanmıştır. Sünni ilahiyatçılar, Türk milliyetçilerinin izinden giderek Aleviliğin İslami ve Türk kökenlerini göstermeyi amaçlayan çalışmalar üretmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki toplumsal dönüşümler — köylerden büyük şehirlere ve daha sonra Avrupa’ya göç, kitlesel eğitim, Sünni-Alevi çatışmaları — Alevi Çalışmaları’nı Aleviliğin toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutlarına yöneltmiştir. 1970’lerden itibaren antropologlar da alana önemli katkılar sunmuştur. Yaklaşık 1990 yılında başlayan Alevi canlanması ise üç temel yeni gelişmeyi beraberinde getirmiştir: ilk kez Alevi entelektüeller ve akademisyenler Alevi Çalışmaları’na belirleyici katkılar yapmıştır; ikinci olarak, özellikle Türkiye’de Aleviliğin yalnızca tarihsel ve sosyolojik yönleriyle değil, dini boyutuyla da yeniden ve yoğun biçimde ilgilenilmeye başlanmıştır; üçüncü olarak ise son yirmi yılda Kürt Aleviliği, özellikle diasporada çalışan araştırmacıların önemli katkılarıyla, ayrı ve belirgin bir varyant olarak ortaya çıkmıştır.

Giriş

Aleviler ya da daha doğru bir ifadeyle, sonradan Aleviler ya da Bektaşiler olarak adlandırılacak olan çeşitli inanç toplulukları, çok sayıda tarihsel belgede anılmakta; bu topluluklar aynı zamanda kendi belgelerini de üretmiş ve muhafaza etmiştir. Ancak bu

toplulukları doğrudan betimleyen ve gözlemlenen olguları çözümlenmeye çalışan tarihsel belgelere oldukça nadiren rastlanmaktadır. Bu bağlamda, bazı ilginç gözlem ve yorumlarını borçlu olduğumuz az sayıdaki Osmanlı yazarından biri Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'si*, 17. yüzyılın ortalarında Anadolu, Balkanlar, Biladüşşam (Şam), Kürdistan ve Transkafkasya'daki Bektaşî ve diğer tekkelere dair bilgiler içermektedir. Çelebi, ziyaret ettiği tüm bu bölgelerde Kızılbaşlar ve diğer "aşırı Şii" (*ghulat*) gruplara yönelik önyargıları ve "mum söndü" iftirasını da aktarmakta; ancak kendi yakın gözlemlerine dayanarak bu suçlamaları temelsiz bulunduğunu özellikle belirtmektedir. Bu kuşkucu tutum, onu çağdaşlarından ayırmaktadır; ne var ki bu durum, gözlemlerini Alevi Çalışmaları'nın erken bir örneği olarak değerlendirmek için yeterli değildir. Bu topluluklara, onların inançları ve ritüel pratiklerine yönelik modern akademik yaklaşımları andıran bir ilginin ortaya çıkışı ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren mümkün olmuştur.

Bu metnin ardından yer alan bibliyografya, benim bilgim dâhilinde Aleviler ve Alevilik üzerine yayımlanmış başlıca çalışmaları kronolojik sırayla listelemektedir. Bu düzenleme sayesinde, zaman içinde yazar profillerindeki, yaklaşımlardaki, ele alınan konu başlıklarındaki ve akademik disiplinlerdeki değişimler daha kolay izlenebilmektedir. Sunulan listenin eksiksiz olmadığı açıktır; ancak yaklaşık 1990 yılına kadar yayımlanan çalışmalar açısından oldukça temsil edici olduğu kanaatindeyim. Bu tarihten sonra Aleviler ve Alevilik üzerine yapılan yayınlar öylesine hızlı bir artış göstermiştir ki, çıkan tüm çalışmaları izleme girişiminde bulunmadım; bunun yerine, alana yön veren bazı temel yazarları ve başlıca araştırma temalarını belirlemekle yetindim.

Amerikan Protestan Misyonerleri

Daha ya da az sistematik nitelikteki en erken gözlemler, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında Orta ve Doğu Anadolu'daki Hristiyan topluluklar arasında faaliyet yürüten Amerikan Protestan misyonerleri tarafından yapılmıştır. Dunmore, White, Trowbridge, Riggs ve diğer bazı misyonerler, Sünni Müslümanlara kıyasla komşu Alevi topluluklarıyla ilişki kurmayı çok daha kolay bulmuş ve onların inançlarına gerçek bir ilgi göstermiştir.[1] Bu misyonerler, Alevilerin yüzeysel biçimde Hristiyanlıktan dönmüş eski Hristiyanlar olabileceğini öne sürmüş; aynı zamanda daha eski dinlere ait kalıntılar algılamış ve bu toplulukların yeniden Hristiyanlık çatısı altına alınmasının mümkün olabileceğine inanmışlardır. Birçoğu, o dönemde yaygın olan ve Ali'nin Hristiyanlar için İsa'nın taşıdığı anlama benzer biçimde Tanrı'nın bir tezahürü olduğu yönündeki inanca da dikkat çekmiştir. Aynı gözlem, Dersim Alevileri arasında uzun süre yaşamış ve bugün büyük ölçüde ortadan kalkmış olabilecek çeşitli inanç ve pratikleri (insan-dışı biçimlerde yeniden doğuş inancı dâhil) aktaran Ermeni yazar Antranig (1900)

tarafından da yapılmıştır.

Misyonerler arasında muhtemelen en iyi bilgilendirilmiş olan kişi Trowbridge'dir. Trowbridge'in 1909 tarihli makalesi, dini otoritelerle yapılan uzun görüşmelere dayanarak bir Alevi "ilmihali"ni özetlemeye yönelik bir girişim içermektedir. Ayrıca, (Antep bölgesindeki) Aleviler ile Güney Kürdistan'daki Ehl-i Hak toplulukları arasında doğrudan temaslar bulunduğunu kaydeden tek gözlemci de odur. Amerikan misyonerleri, Ermenilerin en yakın komşuları olan Kürt Alevilere görece daha fazla dikkat göstermiştir. Henry Riggs'in 1911 yılında "Dersim Kürtlerinin dini" üzerine kaleme aldığı çalışma, Kürt Aleviliğini İslam'ın bir mezhebi olmaktan ziyade başlı başına bir din olarak ele alan uzun bir yazarlar silsilesinin öncüsü niteliğindedir.

Misyonerlerin Alevilik üzerine yazıları, genel olarak sempatik bir yaklaşım taşısa da önyargılar ve yanlış anlamalarla maluldür ve bu nedenle temkinle okunmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, Cumhuriyet dönemindeki yönetim ve eğitim süreçleri boyunca ortadan kalkmış olabilecek inanç ve pratikleri kayda geçirmiş olmaları bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Misyoner yazarlar arasında en önemlisi, Türkiye'de uzun yıllar bulunmuş, Türkiye ve Arnavutluk'taki Bektaşî babalarıyla (Salih Niyazi Baba dâhil) dostluklar kurmuş ve çok sayıda kitap ile elyazması toplamış olan John Kingsley Birge'dir. Misyonerlerin, arkeologların, oryantalistlerin ve Türk tarihçilerinin daha önceki tüm çalışmalarını dikkate alan 1937 tarihli Bektaşî tarikatı üzerine kitabı, uzun süre aşilamamış ve günümüzde de temel başvuru eserlerinden biri olma niteliğini korumaktadır.

Avrupalı Arkeologlar

Arkeologlar için de benzer bir durum söz konusudur; Alevilere yönelik ilgileri, kazılarını yürüttükleri kadim uygarlıkların olası devamlılarını tespit etme arayışından kaynaklanmaktaydı. Hem misyonerler hem de arkeologlar, dinsel azınlıkların, daha sonraki göç dalgaları tarafından "örtülmüş" ya da asimile edilmiş, başlangıçta farklı halklara ya da "ırksal" gruplara ait oldukları yönünde bir eğilimi paylaşmaktaydı. 1880'lerde Güneybatı ve Orta Anadolu'daki büyük arkeolojik seferlere katılan Avusturyalı antropolog Felix von Luschan, büyük Arap, Türk ve Kürt göçlerinden önceki dönemlerden kalma "daha eski" nüfusların izini sürmek amacıyla farklı toplulukların kafataslarını ölçmüştür. Luschan, Tahtacıların, Elmalı'daki "Bektaşlar"ın, Ansarilerin (Nusayriler ya da "Arap Aleviler"), Fırat'ın yukarı havzasındaki Kızılbaşların ve Êzîdîlerin kafataslarının birbirine çok benzediğini; buna karşılık Sünnî komşularınıninkinden belirgin biçimde farklılaştığını tespit etmiş ve bu toplulukların İslam öncesi dinsel ve ırksal kökenleri üzerine varsayımlarda bulunmuştur (Luschan 1889, 1891, 1911). İngiliz arkeolog John Winter Crowfoot (1900), Kapadokya'daki

Kızılbaş ya da Bektaşilerin İslam öncesi kökenlerine dair bazı ek kanıtlar sunmuş; Hitit ve Fenike dinleri üzerine uzmanlaşmış Fransız arkeolog René Dussaud ise Nusayriler üzerine bir kitap kaleme almıştır (1900).

Çalışmaları sonraki araştırmalar üzerinde en büyük etkiyi bırakan arkeolog ise Hasluck'tur. Hasluck, Müslüman ve Hristiyan ziyaretçileriyle birlikte türbeler ve doğa kutsal alanları üzerine yayımlanan, ölümünden sonra basılan kapsamlı çalışmasıyla (1929) tanınmaktadır. Daha erken tarihli yayınları da (1913/14, 1921) önemini korumaktadır. Özellikle 1921 tarihli makalesinde, Luschan, Crowfoot ve diğer araştırmacıların gözlemlerini kendi saha gözlemleri ışığında eleştirel biçimde tartışmıştır. Hasluck, çeşitli Alevi gruplarına atfedilen heterodoks pratiklerin çoğunun- hatta büyük kısmının-Hristiyan kökenli olduğu yönündeki yaygın varsayımı reddetmiş; bu pratiklerin ya Hristiyanlar ile Müslümanlar tarafından ortaklaşa paylaşılan ilkel/daha erken bir dinsel alt katmana ait olduğunu ya da Şiiliğin gelişiminin daha erken bir evresinden türediğini savunmuştur.

Avrupalı Oryantalistler

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Avrupalı oryantalistler Alevi ve Bektaşî topluluklarıyla ilişkili yazılı materyalleri incelemeye başlamıştır. Bu alandaki önemli öncülerden biri, altı ciltlik *Osmanlı Şiiri Tarihi* adlı çalışmasıyla tüm Osmanlı döneminin önde gelen şairlerini ele alan İskoç araştırmacı E. J. W. Gibb'dir. Gibb'in odağı, Arapça ve Farsça örneklerini izleyen, ölçülü vezinle yazılmış "yüksek" edebiyat üzerinde yoğunlaşmış; hece sayısı sabit olan ve "halk" edebiyatı olarak görülen dörtlük biçimlerine ise sınırlı ilgi göstermiştir. Aleviler tarafından sevilen şairler arasında yalnızca gazel de yazmış olmaları nedeniyle Nesimî ve Fuzûlî'ye yer vermiş; Azeri Türkçesiyle yazan Hataî ve benzeri şairlerin şiirlerinden kısaca söz etse de, Osmanlı tebaası olmadıkları gerekçesiyle onları kapsamına almamıştır. Erken dönem Alevi şairleri Kaygusuz Abdal ve Pir Sultan Abdal ile 19. yüzyıl Bektaşî şairleri de Gibb'in çalışmasına dâhil edilmemiştir. Gibb, eserin tamamı yayımlanmadan önce vefat etmiş; son beş cilt, Osmanlı siyasi ve dini kültürüne de aşina olan, Fars edebiyatı uzmanı dostu ve meslektaş Edward G. Browne tarafından yayına hazırlanarak tamamlanmıştır.

Hurûfî düşüncenin Bektaşî ve Alevi dini düşüncesi üzerindeki olası etkisine ilk dikkat çeken kişi Browne olmuştur. Browne, İstanbul'da kendisine sunulan ve bir Bektaşî tekkesinden geldiğini tespit ettiği bir Hurûfî yazmaları koleksiyonunu satın aldıktan sonra bu bağlantıyı gündeme getirmiştir. Daha önce Farsça Hurûfî literatürüne dair bir genel değerlendirme ve Hurûfî doktrininin özetini yayımlamış (1898); bunu, kendi koleksiyonunda ve kütüphanelerde bulunan Hurûfî ve Bektaşî yazmaları üzerine bir

envanterle tamamlamıştır (1907). Browne'un 1907 tarihli makalesinde tanımlanan yazmaların birçoğu, daha sonraki yıllarda başka oryantalistler tarafından ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Alman Türkolog Georg Jacob, Türkiye'deki kişisel temaslarına, Bektaşî yazmalarına (bunların bir kısmı Browne tarafından kendisine ödünç verilmiştir) ve geç Osmanlı dönemindeki Bektaşî karşıtı polemik metinlerine dayanarak Bektaşî tarikatı üzerine bir kitap ve kapsamlı bir makale kaleme almıştır (1908, 1909). Jacob'ın Bektaşî çevreleriyle ilişkileri dostane olmakla birlikte, bu kişiler kendi inanç ve ritüellerine dair ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmıştır. Bu nedenle Jacob, etkili polemik metinlerinden biri olan İshak Efendi'nin *Kâşifü'l-esrâr* adlı eserini tercüme edip açıklamalarla yayımlamış; bu metin kitabın yaklaşık yarısını oluşturmuştur. 1909 tarihli makalesinde Jacob, Bektaşî inanç ve ritüellerini Tahtacılar (von Luschan'ın betimlediği biçimiyle), Kızılbaşlar, Nusayriler ve Êzidîlerle karşılaştırmış; Tahtacıların özünde Bektaşîlerle aynı dini temsil ettiğini ve yeniden doğuş inancı, Ali'nin ilahiliği, Sünni "İslam'ın şartları"na yönelik reddiye ya da gevşek tutum, ritüelde alkol kullanımı, Şeytan adının anılmasına dair tabu gibi unsurların bu gruplar arasında farklı kombinasyonlarla paylaşıldığını ileri sürmüştür.

Buna paralel olarak Fransız araştırmacı Clément Huart, Hurûfî metinlerinden oluşan bir derlemeyi Farsça asılları ve Fransızca çevirileriyle yayımlamıştır (1909). Huart, Browne'u tanımakta ve bu metinler üzerinde çalışırken onunla yakın temas hâlinde bulunmaktaydı. Ayrıca İstanbul'daki Bektaşîlerle kişisel ilişkileri de vardı; nitekim 1909 tarihli makalesi bu temaslara işaret etmektedir. Huart, Bektaşî olduğu yönünde söylentiler bulunan Osmanlı aydını Rıza Tevfik'i, Hurûfîlerin dini üzerine kapsamlı bir makale kaleme alması için kitaba davet etmiştir. Bu uzun metinle Rıza Tevfik (1909), Türkiye'den Avrupa oryantalist bilgisine önemli ölçüde katkı sunan en erken yazarlardan biri olarak değerlendirilebilir.[2] Hurûfîlik, Tanrı'nın dünyada Arap alfabesinin harfleri aracılığıyla tezahür ettiğini savunan mistik bir öğretiler ve ilk kez İranlı Fazlullah Esterâbâdî (ö. 1394) tarafından formüle edilmiştir. Tanrı, Muhammed ve Ali'nin isimlerinin insan yüzü ya da bedeni üzerine yazıldığı meşhur hat tasvirleri, Tanrı'nın ortodoks Müslüman anlayıştaki aşkın konumunun aksine, insanın içinde içkin olduğu fikrini yansıtmaktadır. Rıza Tevfik'in, Bektaşî şiirinde Hurûfî unsurları tespit eden makalesi, Fazlullah'ın öğretisini Ali'yi ve kendi kurucularını Tanrı'nın tezahürü olarak kabul eden tüm *ghulat* ("aşırı" Şii gruplar) ile Arap İslam egemenliğine karşı İranî direniş arasında bir silsileye yerleştirmiştir. Huart ve Rıza Tevfik'in çalışmalarının etkisi o denli güçlü olmuştur ki, Hasluck (1929) neredeyse tüm Bektaşîlerin özünde Hurûfî olduğu sonucuna varmıştır; bu ise muhtemelen ciddi bir abartıdır.

Bir diğer Fransız araştırmacı Jean Deny, Sarı Saltık üzerine kısa bir makale yayımlamış

(1913); bazı Alman araştırmacılar da daha sonra Bektaşı ya da Alevi geleneğiyle ilişkilendirilen başka erenler üzerine çalışmalar kaleme almıştır. Rudolph Tschudi (1913), Browne'un 1907 tarihli makalesinde de anılan Hacım Sultan *Vilâyetnâmesi*'ni yayımlayıp tercüme etmiş; Erich Gross ise bu türün en önemli metni olan Hacı Bektaş *Vilâyetnâmesi*'ni neşretmiştir (1927). Franz Babinger, şeyh Bedreddin üzerine kapsamlı bir makale yayımlamış (1921), daha sonra da şeyhin *Menâkıbnâme*'sinin tıpkıbasımını hazırlamıştır (1943). Babinger'in öğrencisi ve halefi Kissling, bu *Menâkıbnâmenin* çözümlemesini ve özet bir çevirisini yayımlamıştır (1950). Babinger ayrıca Safevîler (1922), Anadolu'daki İslam çeşitleri (1922) ve çok daha sonra kişisel gözlemlerine dayanarak Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Demir Baba Bektaş tekkesi (1962) üzerine de yazmıştır. Bir başka Bektaş tekkesi olan Eskişehir'deki Seyyid Gazi tekkesine dair daha erken bir inceleme ise Georg Jacob'ın öğrencisi Theodor Menzel tarafından gerçekleştirilmiştir (1925).

Türk Milliyetçi Akademi Yazını

20. yüzyılın başları, bazı önde gelen Türk milliyetçisi entelektüellerin Aleviler ve Bektaşilerle yakından ilgilenmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu ilginin arkasında, söz konusu azınlıkların bir yandan doğal siyasal müttefikler olarak görülmesi, diğer yandan ise ulusal birlik açısından potansiyel bir tehdit olarak algılanması yatmaktaydı.[3] Bu yaklaşım, özellikle 1920'li yıllarda *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan ve Tahtacı, Bektaş ve diğer Alevi topluluklarını "otantik Türk gelenekleri" olarak ele alan çok sayıda makalede açık biçimde yansımıştır.[4] Bu yazarların bir kısmı, yabancı misyonerler ve arkeologlar tarafından yapılan çalışmaları eleştirerek, bu araştırmacıların söz konusu azınlıkları Hristiyanlaştırmak ya da onların özsel Türk kimliğini inkâr etmek suretiyle Türk ulusunu zayıflatmayı amaçladıklarını ileri sürmüştür.

Türk milliyetçi perspektiften yürütölen Alevilik çalışmalarının soykütüğü, literatürde zaman zaman "Köprölü paradigması" olarak adlandırılmakta olup, bu yaklaşım Markus Dressler'in kapsamlı çalışmalarında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.[5] Köprölü (Köprölüzade Mehmed Fuad), Aleviliğin Orta Asya Türk kökenlerine sahip olduğunu, şamanizmin açık izlerini taşıdığını ve İslami unsurlarını Orta Asyalı mutasavvıf Ahmed Yesevî aracılığıyla edindiğini ilk kez sistematik biçimde ileri süren isimdir. Bu iddialar, daha sonraki Türk akademisyenler ve birçok Alevi entelektüel tarafından adeta dogma hâline getirilmiştir. Bektaş ve Alevi düşüncesindeki İranî-dini unsurları vurgulayan Rıza Tevfik'in çalışmaları ise milliyetçi çevrelerce büyük ölçüde görmezden gelinmiştir. Bu paradigmanın bir diğer temel unsuru, Köprölü'nün Sünni "ortodoksi" ile Türkmen aşiretlerinin "heterodoks" inanç ve pratikleri arasında keskin bir ayırım yapılması gerektiği yönündeki ısrarıdır.

Köprülü'nün alandaki belirleyici konumu, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (1919) adlı eseri ve "Anadolu'da İslamiyet" (1922) başlıklı makalesiyle başlamış; bu hâkimiyet yalnızca milliyetçi duruşundan değil, aynı zamanda İstanbul'daki kendi koleksiyonunda ve diğer koleksiyonlarda bulunan yazmalara erişiminden ve bu yazmalar üzerindeki yetkin hâkimiyetinden de kaynaklanmıştır. Köprülü, oryantalist literatürü de yakından bilmekte ve gerektiğinde sert biçimde eleştirmekten çekinmemektedir. Gibb'i, Türk edebiyatını yalnızca Osmanlı "yüksek" edebiyatıyla sınırladığı ve Orta Asya kökenlerini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirmiş; Anadolu'daki "halk" mutasavvıflarının Türk edebiyatının gelişimindeki rolüne dikkat çekmiştir. Almanca kaleme aldığı Babinger'in Şeyh Bedreddin çalışmasına yönelik kapsamlı eleştirisiyle (1922) ve Fransızca yayımladığı tasavvuf tarikatlarının Türk kökenlerine dair iddiasıyla (1929) uluslararası akademik tartışmalara da katkıda bulunmuştur.

Köprülü'nün öğrencileri arasında, Bektaşî nefesleri üzerine yazdığı eser Köprülü tarafından bizzat desteklenen Sadeddin Nüzhet Ergun (1930) ile Türk tasavvufu alanının önde gelen isimlerinden Abdülbâki Gölpınarlı (1931, 1953, 1963, 1966, 1977) yer almaktadır. Edebi ilgileri öne çıkan diğer isimler arasında, Bektaşî şiirinin ilk neşirlerinden birini yayımlayan Besim Atalay (1924) ve 1925'te dikkat çekici bir Bektaşî ilmihali yayımlayan Necib Asım bulunmaktadır.

Milliyetçi ilgi yalnızca yazma eserlerle sınırlı kalmamış; sahaya inerek yaşayan Alevi inanç ve pratiklerini betimleyen araştırmacılar da olmuştur. Bunların en önemlisi, *Türk Yurdu* ve diğer dergilerde yazılar yayımlayan Baha Said'dir (1919, 1926-27). Teolog Yusuf Ziya [Yörükân] da özellikle Tahtacılar üzerine saha araştırmaları gerçekleştirmiştir (1930, 1938). Bu milliyetçi araştırmacılar arasında en dikkat çekici ve en "politik" figür ise Hasan Reşit Tankut'tur. Tankut, çeşitli etnik ve dini azınlıklar hakkında açık biçimde yazmış ve bu grupların asimilasyonu gerekliliğini savunmuştur (1934, 1935, 1938, 1961). Kendi ifadesiyle "etno-politika" olarak adlandırdığı bu yaklaşım, etnik mühendisliği hedeflemekteydi. Bu tür azınlık etnografyasının daha sonraki bir temsilcisi, *Tarih Dünyası* dergisinde Zazalar ve Aleviler üzerine yazılar yayımlayan jandarma subayı Nazmi Sevgen'dir (1950-1951). İlginç biçimde, bu yazarların hiçbiri Köprülü'nün çalışmalarına atıfta bulunmamış; metin incelemeleri ile yaşayan toplulukların incelenmesi uzun süre birbirinden ayrı faaliyetler olarak sürdürülmüştür.

Yerel tarihçiler de kendi bölgelerindeki Alevi aşiretlerine ve onların toplumsal-dini örgütlenmelerine dair değerli bilgiler içeren monografiler yayımlamış; ancak bu çalışmalar genellikle Orta Asya kökenlerini vurgulayan ve diğer etnik aidiyetleri reddeden milliyetçi bir anlatı çerçevesinde kalmıştır: Kemali (1931) Erzincan, Kadioğlu (1935) Balıkesir, Tarım (1948) Kırşehir ve Fırat (1948) Varto üzerine yazmıştır.

Bu yazarların ardından, Türkiye’de Aleviler ve Alevilik konusunda uzun süreli bir sessizlik dönemi yaşanmıştır. 1980 öncesi Cumhuriyet dönemi boyunca, Alevilik üzerine ciddi akademik çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Mevcut literatür daha çok nefes ve deyiş derlemeleri, Hacı Bektaş *Vilâyetnâmesi*’nin bir neşri (Gölpınarlı 1958), Bektaşî geleneğine içeriden bir anlatı (Oytan 1949) ve etnolog Nermin Erdentuğ’un Elazığ’daki Ağuçan ocağına mensup bir Alevi köyüne dair etnografik betimlemesiyle (1959) sınırlıdır. Gazeteci Fikret Otyam ise 1950’lerden itibaren Alevi ve Bektaşî köylerine yaptığı ziyaretleri içeren uzun bir gezi yazıları dizisi yayımlamıştır (*Cumhuriyet*).[6]

Bu dönemde, sahaya dayalı ve yazarlarının açıkça sempatiyle yaklaştığı iki çalışma özellikle öne çıkmaktadır: Enver Behnam Şapolyo’nun *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (1964) ve Yahya Benekay’ın Alevi köylerini dolaşarak kaleme aldığı *Yaşayan Alevilik* (1967). Her iki eser de, büyük ölçekli kentleşme ve kitlesel eğitim öncesindeki koşulları yansıttıkları için önemini korumaktadır.

1960’lı yıllar, Türkiye’de görece serbest seyahat imkânlarının bulunduğu ve Aleviler de dâhil olmak üzere Anadolu köylerinde ciddi saha araştırmalarının yabancı ve Türk antropologlar tarafından yürütülmeye başlandığı bir dönemdir.[7] Fransız Jean-Paul Roux ile Türk araştırmacı Kemal Özbayrı, Tahtacıların dini üzerine ortak bir makale yayımlamış (1964); daha sonra bu göçer topluluk üzerine ayrı ayrı kapsamlı çalışmalar kaleme almışlardır (Roux 1970; Özbayrı 1972). ABD’de çalışan Türk antropolog Nur Yalman, Elbistan ve Malatya’daki Alevi köylerinde yaptığı saha gözlemlerini, elitlerin (Sünni) İslam’ı reforme etme çabalarına dair ulusal düzeyde bir analizle birleştirerek Aleviliği liberal bir dini alternatif olarak sunmuştur (1969). Bu çalışma, Alevi dini otoritesinin yapısını betimleyen ve köy Bektaşîleri, Aleviler, Nusayriler ile Kürt ve Türk Aleviler arasındaki ayrımları tartışan ilk İngilizce araştırma olmuştur. Norveçli antropolog Reidar Grønhaug ise Antalya bölgesinde Tahtacı ve Abdal topluluklarının Sünni Türk çoğunlukla ilişkilerine odaklanan bir çalışma yürütmüştür (1974).

Kültürel ve ritüel çeşitliliğe dair daha fazla ampirik veri, Mehmet Eröz’ün Alevi toplulukları ve ritüellerine ilişkin geniş kapsamlı çalışmasında yer almıştır (1977). İstanbul Üniversitesi profesörü olan Eröz, bilgilerini büyük ölçüde farklı bölgelerden gelen Alevi öğrencilerinden edinmiştir. Aynı zamanda aşırı sağ milliyetçi çevrelerle ilişkili olan Eröz, daha önce Kürtlerin aslında Türk olduklarını “kanıtlamayı” amaçlayan eserler de kaleme almıştır. Alevi-Bektaşî çalışmasının son bölümü, Alevi ritüelinin İslam öncesi Orta Asya Türk ritüellerine dayandığını göstermeye yönelik çabalara ayrılmıştır. Benzer bir genel değerlendirme, yıllar sonra antropolog Orhan Türkdoğan tarafından yapılmıştır (1995).[8]

Alevi Canlanmasına Doğru: 1970'ler ve 1980'ler

1950'lerdeki sınırlı başlangıçların ardından, tarımın mekanizasyonu ve kitlesel eğitimin kademeli olarak yaygınlaşması, 1960'lar ve 1970'lerde artan bir kentleşme sürecine yol açmıştır. Çok sayıda Alevi, köylerini terk ederek yakın kasabalara ya da büyük metropollere göç etmiş; bu durum Alevilerin kamusal alandaki görünürlüğü artırılmıştır. Aynı dönem, hızlı bir siyasileşmenin ve gençliğin sol ya da sağ radikal siyasal hareketlere yoğun katılımının yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde genç Alevi aktivistler, Aleviliğin dinsel boyutundan ziyade, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet ve diğer tarihsel figürlerin şiirlerinde (nefes/deyiş) okudukları ekonomik eşitsizliğe ve siyasal baskıya karşı direniş kültürüyle ilgilenmişlerdir. Bu yıllar, siyasal kutuplaşmanın derinleştiği ve Sünni-Alevi gerilimlerinin arttığı bir dönemdir. 1965'te kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Malatya, Tunceli ve Kahramanmaraş gibi illerde Aleviler arasında destek aramış ve bulmuştur. Parti, özellikle Alevilere hitap eden Türkiye Birlik Partisi (TBP) ile rekabet hâlinde olmuştur.[9] Devrimci öğrenci hareketleri-Dev-Yol, Aydınlık, TİKKO, THKO-Alevileri doğal müttefikleri olarak görmüş; 1971 askerî darbesinden sonra aranan devrimciler Alevi köylerinde saklanacak yerler bulmuştur.[10] Sünni ve Aleviler arasında küçük çaplı çatışmalar yaşanmış olsa da, bunlar 1970'lerin sonundaki artan sağ-sol kutuplaşmasına kadar geniş kamuoyunun dikkatini çekmemiştir. Bu süreçte Aleviler rakiplerince "komünist" ve inançsız, Sünniler ise "faşist" olarak damgalanmıştır. 1978 ve 1979 yıllarında Malatya, Kahramanmaraş, Çorum ve Sivas'ta büyük çaplı Alevi karşıtı pogromlar yaşanmıştır.

Bu gelişmeler, Aleviler ve Alevilik üzerine akademik yazında hemen köklü bir yön değişikliğine yol açmamış olsa da, bu yıllardan itibaren sosyolojik araştırmalara yönelik ilginin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Söz konusu çatışmaların ilk ciddi sosyolojik çözümlemesi Ömer Laçiner tarafından *Birikim* dergisinde yayımlanmış (1978), daha sonra Almanca bir yayında geliştirilmiş biçimiyle sunulmuştur (1985). Aleviliği Türkiye'de siyasal bir mesele olarak ele alan diğer çalışmalar arasında Cem (1980), Bayart (1982) ve van Bruinessen (1982) yer almaktadır.

Güncel çatışmalar, 15. ve 16. yüzyıllardaki Kızılbaş isyanlarına ve bunların bastırılmasına yönelik ilgiyi de yeniden canlandırmıştır. Bir dizi Osmanlı tarihçisi ve İranolog, Osmanlı-Safevi ilişkileri ile Osmanlı döneminde tarihsel Kızılbaşlara yönelik baskılar üzerine yeni çalışmalar yayımlamıştır (Mazzaoui 1972; Savory 1965; Sohrweide 1965; Eberhard 1970; Imber 1979). Bu yıllarda başka önemli tarihsel çalışmalar da ortaya çıkmıştır. Suraiya Faroqhi, Hacı Bektaş tekkesi ve diğer Bektaşî dergâhları üzerine ilk çalışmasını yayımlamış (1976), bunu kısa süre sonra Bektaşî tarikatına ilişkin kapsamlı bir inceleme izlemiştir (1981).

Aleviliği diğer “aşırı” Şii hareketlerle karşılaştıran ve önceki ampirik literatürde yer alan bilgileri-önyargılar ve hatalı yorumlar dâhil-sistemik biçimde derleyen çeşitli çalışmalar da bu dönemde yayımlanmıştır: Klaus Müller (1967), Rainer Freitag (1985) ve Matti Moosa (1988). Bu çalışmaların en temkinlisi Moosa’nın çalışmasıdır. Her ne kadar bu eserler 19. yüzyıl tarzı bir “koltuk antropolojisi” örneği teşkil etse de, literatüre genel bir bakış sunmaları ve daha derinlikli saha araştırmalarına duyulan ihtiyacı göstermeleri bakımından önem taşımaktadır.

Aleviler üzerine gerçek anlamda antropolojik saha araştırmaları 1980’lerde ivme kazanmıştır (Nur Yalman’ın Malatya Alevileri üzerine erken tarihli makalesi, 1969, bu sürecin öncülü sayılabilir). Peter Bumke, Dersim’de bir Alevi köyündeki yaşamı ayrıntılı biçimde ele alan ilk antropologlardan biri olmuştur (Bumke 1979, 1989; ayrıca bkz. Rotkopf 1978). Ertesi yıl Altan Gokalp, Aydın’daki bir Çepni topluluğu üzerine kabile ve dini otoriteye özel önem veren çalışmasını yayımlamıştır (1980). Alevilik çalışmalarının en üretken ve derinlikli araştırmacılarından biri olacak olan Krisztina Kehl-Bodrogi, 1988’de doktora tezini ve Tahtacılar üzerine ayrı bir çalışmayı yayımlamıştır. Kehl-Bodrogi’nin çalışmaları, kapsamlı yazılı kaynak incelemelerini saha çalışması ve çok sayıda Alevi muhatapla yapılan görüşmelerle birleştirmekte; Kızılbaş gruplarının paylaştığı dini kurumlar, ritüeller, inanç sistemi ve sembolleri sistemik biçimde betimlemektedir. Kehl-Bodrogi araştırmalarını hem Türkiye’de hem de Almanya’daki Alevi diasporası arasında sürdürmüştür. Berlin’de Alevi diasporasını inceleyen bir diğer antropolog Ruth Mandel’dir; çalışmaları ağırlıklı olarak kimlik, travma ve hafıza konularına odaklanmakla birlikte, Almanya’da düzenlenen bir cem’i betimleyen ilk araştırmacılarından biri olmuştur (1989, 1995).

Peter Andrews’in Türkiye Cumhuriyeti’ndeki etnik gruplara dair çığır açıcı çalışması (1989), Alevilere ilişkin algılara yeni bir boyut kazandırmıştır: Aleviler bir dini topluluk mu yoksa bir etnik grup olarak mı anlaşılmalıdır? Andrews, dili, dini ve özgül aşiret örgütlenmesini etnisitenin belirleyici ölçütleri olarak alan kendine özgü tanımı doğrultusunda dört ya da beş Alevi etnik grubu tanımlamıştır: Alevi Türkmenler (Avşar, Barak, Çepni, Nalcı, Sıraç ve Tahtacı alt gruplarıyla), Alevi Kürtler, Alevi Zazalar, Nusayri Araplar ve muhtemelen Abdal topluluğu.

Bu arada Irène Mélikoff, Aleviler ve Alevi dini üzerine etkili bir dizi makale yayımlamaya başlamıştır (1975, 1982a, 1982b, 1988, 1995). Daha erken çalışmaları (1962a, 1962b, 1966) erken İslam döneminin savaş anlatıları ve Kербela trajedisi üzerinedir. Mélikoff, Aleviler ve Bektaşilere karşı bilgili ve sempatik (Sünni Müslümanlara karşı ise temkinli) bir yaklaşım sergilemiştir. Çalışmaları, çok sayıda Alevi topluluğuna yaptığı saha ziyaretleri ile Türkçe kaynaklara ve çok dilli seyyah anlatılarına dayanmaktadır. Köprülü paradigmasından güçlü biçimde etkilenmiş

olmakla birlikte, Paulicianlar, Yeni-Platonculuk ve çeşitli İranî dini oluşumlar gibi Alevi inanç ve pratiklerinin Türk olmayan kaynaklarına da dikkat çekmiştir.

Mélikoff'un öğrencisi Ahmet Yaşar Ocak, bu çalışmaları daha sıkı bir filolojik doğrultuda sürdürmüştü; çok sayıda menâkıbnâme ve erken dönem kaynağı titiz edisyonlarla yayımlamıştır (Erünsal ve Ocak 1984; Ocak 1982, 1983, 1989). Ocak'ın "heterodoksi" vurgusu, bu metinlerin üretildiği toplulukların ve çağdaş Alevi topluluklarının, Sünni olmasalar da Müslüman oldukları-ayrı ve farklı bir dine mensup olmadıkları-varsayımını içermektedir. Çok sayıdaki önemli yayınının büyük kısmı burada ele alınan dönemin sonrasına aittir. Akademik üretimin hacmi ve niteliği bakımından Ocak, 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarında Köprülü'nün en yakın ardılı olarak değerlendirilebilir.

1980'lerin ortalarında, Alevilik ve Bektaşiliğin ana kollarını temsil eden iki dini otorite, Alevilerin sonraki on yıldaki öz-algıları üzerinde büyük etkisi olacak eserler yayımlamıştır (Noyan 1985; Ulusoy 1986). Babagân kolunun büyük kısmı tarafından Bektaşî tarikatının Dedebabası olarak tanınan Bedri Noyan ile Hacı Bektaş'tan biyolojik soy iddiasında bulunan ve Dedegân ya da Sofiyan koluna mensup köy Alevi-Bektaşîlerinin önemli bir bölümü tarafından tanınan Çelebi ailesinin reisi Celâlettin Ulusoy, bu sürecin belirleyici figürleri olmuştur.

Alevi Canlanması

Yaklaşık 1990'lar civarına tarihlenebilecek Alevi canlanması, yalnızca Alevilerin kamusal alandaki görünürlüğü'nün artmasını değil, aynı zamanda Aleviliğe ilişkin yayıncılık faaliyetlerinin ilk kez Aleviler tarafından da yoğun biçimde yürütülmeye başlanmasını ifade etmektedir. Her iki gelişmede de, özellikle Almanya'daki Alevi diasporası belirleyici bir rol oynamıştır. 1980 askerî darbesi ve kısıtlayıcı 1982 Anayasası sonrasında Türkiye'de dernek yaşamı ciddi ölçüde daraltıldığından, ilk Alevi dernekleri Türkiye'de kurulabilmesinden çok önce Almanya'da ortaya çıkmıştır. Alevi yükselişinin en ikonlaşmış kitaplarından biri sayılan Nejat Birdoğan'ın *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik* (1990) adlı çalışması Hamburg Alevi derneği tarafından yayımlanmış; yazarın Alevi toplulukları arasında yaptığı kapsamlı gezilere dayanan bu eser Alevi tarihine, inanç ve pratiklerine ilişkin çok sayıda boyutu bir arada ele almıştır. Birdoğan, Türk milliyetçi literatürüne aşina olmakla birlikte, Alevilikte İranî ve yerel Anadolu, Mezopotamya ve Helenistik unsurlardan da serbestçe söz etmiştir. İzleyen yıllarda da etkili olmuş başka kitaplar yayımlamıştır (1992, 1995).

Diasporadaki Alevi yayıncılığının başlangıcı, 1988-1993 arasında İsveç'te Mustafa Düzgün ve arkadaşları tarafından çıkarılan Kürt kültür dergisi *Berhem* dikkate alındığında biraz daha erkene götürülebilmektedir. Ritüel dilin yalnızca Türkçe olduğu iddiasını örtük biçimde reddeden bu dergi, ilk kez Zaza/Kırmancki dilinde Alevi

dualarını yayımlamıştır (Düzgün 1988). Sonrasında farklı yazarlar Zazaca ve Kürtçe dini şiirler ile daha fazla dua yayımlamış; bu çizginin en hacimli örneklerinden biri, Munzur Çem'in Dersim Aleviliğine ilişkin neredeyse 700 sayfalık kapsamlı çalışması olmuştur (2009).

1990'ların başı ve ortası, Türkiye'de Aleviler tarafından Aleviler ve Alevilik üzerine gerçekleştirilen yayıncılık bakımından dikkat çekici bir "patlama" dönemidir. Bu yeni literatürdeki yazarların çoğu gazeteci ya da akademisyen değil, sıklıkla "araştırmacı-yazar" olarak adlandırılan türden yerel/vergisel entelektüellerdir. Birdoğan'ın çalışmaları bu literatürün en bilgili örnekleri arasında sayılmaktadır; Rıza Zelyut'un kitapları siyaset ve tanınma mücadelesine odaklanması bakımından önem taşımaktadır; Reha Çamuroğlu'nun çalışmaları ise Alevi geleneğinin dinsel boyutları ve onun daha geniş tasavvuf geleneğiyle ilişkisi üzerine daha düşünsel bir hat izlemektedir. Diğer yayınlar tarih, toplumsal hayat, hafıza ve kaybolan köy gelenekleri gibi temalara yoğunlaşmıştır. Aşağıdaki bibliyografya bu geniş literatürden yalnızca küçük bir örnek sunmaktadır. Bu yayın dünyasına, yazarlarına, yayınevlerine ve metinlerin yer aldığı kitap ve dergilere ilişkin iyi, temsili bir genel değerlendirme, Karin Vorhoff'un dengeli ve iyi bilgilendirilmiş çalışmalarında bulunmaktadır (1995, 1998).

Alevi yazarlar akademik yayıncılıkta da görünür olmaya başlamıştır. 1990'ların sonlarında Mustafa Düzgün ile Ali Haydar Avcı, *Alevilik Araştırmaları* dergisini yayımlayan Avrupa Alevi Akademisi'ni kurmuştur (yıl 1, sayı 1: 1998). Derginin yazar kadrosu Avrupa merkezli ve Türkiye/Kürt kökenli akademisyenlerin bir karışımından oluşmuştur. Bununla ilişkili bir başka girişimde, Bielefeld Alevi derneği üniversiteyle işbirliği içinde 2002'de iki günlük bir kongre düzenlemiş; bunun sonucunda Türkiye'den ve uluslararası çevrelerden akademisyenleri bir araya getiren bir yayın ortaya çıkmıştır (Bahadır 2003).

Alevi diasporasının bir başka girişimi ise, Türkiye'den destek gören ve Irène Mélikoff'un da desteklediği, 1997'de Güllizar Cengiz tarafından Bonn'da kurulan Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'dür. Mélikoff, enstitüye güçlü bir destek yazısı kaleme almış; kendi görüşüne göre enstitünün yalnızca Alevilik ve Bektaşîlik üzerine "en iyi" çalışmalardan oluşan iyi bir kütüphane kurması, Alevi ailelerde hâlen varlığını sürdüren cönk ve diğer yazmaları derlemesi, ayrıca nefes ve diğer ezgileri-filen söylendikleri biçimleriyle-ve farklı toplulukların cemlerini-gerçekte icra edildikleri biçimleriyle-sesli ya da görüntülü kayıtlarla belgelemesi gerektiğini vurgulamıştır. Enstitü 2009'dan itibaren, uzun bir Türk akademisyenler listesiyle işbirliği içinde, yılda iki kez yayımlanan *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisini* çıkarmaktadır.[11]

Türkiye'de ise çeşitli üniversiteler Aleviler ve Alevilik üzerine odaklanan bölüm ya da

araştırma grupları kurmuş, kendi akademik yayınlarını üretmiştir. Bunlar arasında Gazi Üniversitesi bünyesindeki Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi ile *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* en etkili örneklerdendir.[12] Dergi, Osmanlı arşiv belgelerine, ocakların elindeki yazmalara, yerel pratik gözlemlerine vb. dayanan çok sayıda ayrıntılı çalışma yayımlamış; böylece farklı *süreklere* ilişkin bilgiyi zenginleştirmiştir. Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Türkiye Diyanet Vakfı da, Ali Bardakoğlu’nun başkanlığı döneminde (2003-2010), Osman Eğri’nin genel editörlüğünde gösterişli biçimde hazırlanmış “Alevi-Bektaşî Klasikleri” dizisini yayımlamıştır. Bu seri, Hacı Bektaş’a atfedilen eserler, Buyruk’un ayrıntılı bir versiyonu ve Hurufî bir metin olan *Vîrânî Baba’nın ‘İlm-i Câvîdânı* dâhil olmak üzere başlıca Bektaşî klasiklerinin tıpkıbasım edisyonlarını içermiş; dil ve tasavvuf terminolojisine hâkim editörlerce hazırlanmıştır. Bu durum, yazmaların daha önceki amatör çeviri-yazımlarına kıyasla belirgin bir iyileşme anlamına gelmiştir.

1990’lardan itibaren Alevi yazarların, uluslararası Alevilik çalışmaları alanında faaliyet gösteren büyüyen akademik topluluğun bir parçası hâline geldiği görülmektedir. Alevilik çalışmalarının 1990’lardan sonraki gelişimi, bibliyografyanın bir sonraki bölümünde yer alan derleme ciltlerde muhtemelen en iyi biçimde izlenebilmektedir. Bu ciltlerin çoğu Aleviliğin bir ya da birden çok boyutuna odaklanan konferanslara dayanmaktadır; editörler genellikle en aktif araştırmacıları dâhil etmeye çalışmıştır. Alana kayda değer katkılar yapan araştırmacıların tamamı bu derlemelerin en az birinde temsil edilmektedir. Bu derlemelerin tümünde yazarlar arasında Aleviler de yer almaktadır. Aynı zamanda bu ciltler, kentleşme ve örgütlü bir diasporanın ortaya çıkışıyla Alevi topluluklarının geçirdiği dönüşümleri de belgelemiştir: otorite biçimlerindeki ve örgütlenmedeki kaymalar, ritüellerin ve diğer geleneklerin yeni çevrelere uyarlanması gibi.

Bibliyografya, 2000 sonrası yayınlardan seçili bir listeye sona ermektedir; bu seçki temsil iddiası taşımamakta ve kuşkusuz kişisel ilgi alanlarını yansıtmaktadır. Listelenen yazarların önemli bir kısmı, Türkiye’de ya da diasporada yaşayan, yahut Türkiye ile Avrupa/Kuzey Amerika arasında hareket eden Alevi araştırmacılarıdır.

Alevilerin kamusal alandaki artan katılımı, bizzat analizin konusu hâline de gelmiştir. Harald Schüler’in Türkiye’nin siyasal partileri üzerine çalışması (1988), muhtemelen Alevilerin oy verme davranışına dikkat eden ilk çalışmalardan biridir. Bunu, 1960’lar ve 1970’lerde Alevi seçmenleri hedefleyen sol eğilimli Birlik Partisi üzerine iki inceleme izlemiştir (Ata 2007; Sabır 2008). Ayhan Yalçınkaya ve Halil Karaçalı’nın derlediği cilt (2020), Alevilerin Sol’la ilişkisi ve sosyalist hareketlerin Alevilerle ilişkisine dair katkılar içermektedir. Haydar Gölbaşı, ilk yasal Alevi derneklerinin ortaya çıkışını ve faaliyetlerini belgelemiştir (2007). Milenyum eşiğindeki Alevi hareketine ilişkin-kırsal ve

kentsel toplulukların çeşitliliğini, göçün etkilerini, siyasal katılımı ve kültürel dernekleri dikkate alan-en kapsamlı çalışmalardan biri muhtemelen Élise Massicard'ın kitabıdır (2005, 2012). Alevi diasporasının, özellikle Almanya'da, kendisini nasıl örgütlediğini Martin Sökefeld anlatmıştır (2008). Besim Can Zırh ise diasporadaki Alevi dernekleri ve cemevlerinin, Sünni olmayan cenaze pratikleri için mekân ihtiyacına nasıl yanıt verdiğini göstermiştir (2012).

Türkiye merkezli ve Türkçe dergilerde yayımlayan pek çok araştırmacı, metin edisyonlarına ve analizlerine ya da farklı Alevi gruplarının tarihine, inançlarına ve âdetlerine ilişkin daha küçük ölçekli katkılara odaklanmıştır. Çok sayıda belge ve yerel gruplara dair ayrıntılı bilgi dolaşıma girmiştir. Bu makalelerin hiçbiri aşağıda "en önemli katkılar" arasında listelenmese de, bir arada düşünüldüklerinde yaşayan Aleviliğin ve tarihinin bilgisine kayda değer ilerlemeler kazandırmışlardır. Klasik metinlere yönelik yaygın yaklaşımdan farklı olarak, Zeynep Oktay'ın Kaygusuz Abdal ve Virânî Abdal gibi yazarlar üzerine çalışmaları (2017, 2020) yöntemsel sofistikasyonu bakımından öne çıkmaktadır.

Ocak sistemi ve dedenin rolleri (kentleşme ve uluslararası göçün her ikisinde yarattığı dönüşümlerle birlikte) üzerine daha iyi bir anlayış sağlayan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kendisi de tanınmış bir dedenin oğlu olan Ali Yaman, Anadolu ocak sistemini ve dedenin rollerini ayrıntılı biçimde ele alan ilk çalışmalardan birini vermiştir (2004). Çeşitli ocakzâdeler kendi ocaklarına ilişkin, niteliği değişken monografiler yayımlamıştır. Özel olarak anılması gereken bir çalışma, Coşkun Kökel'in tek bir ocağa-Güvenç Abdal Ocağı'na-ilişkin dokuz ciltlik kapsamlı belgelemesidir; ocak tarihini, coğrafi dağılımını, ziyaret ve diğer kutsal mekânlarını ve erkânın (ritlerin) ayrıntılı fotoğraf kayıtlarını içermektedir (2013).

Uzun süre dışarıya kapalı tutulan ve çeşitli ocakların elinde bulunan yazma belgeler yayımlanmış ve analiz edilmiştir. Mehmet Şerif Fırat (1948) bu tür belgeleri yayımlayan en erken örneklerden biri olabilir; daha sonra Nejat Birdoğan (1992) ve başkaları gelmiştir. Daha sistematik bir katkı, Doğu Anadolu ocaklarının elindeki çok sayıda şecere, icazetnâme, siyadetnâme vb. belgeyi yayımlayan Ayfer Karakaya-Stump tarafından yapılmış; böylece Anadolu Aleviliğinin oluşumunda Vefâlik ve Kürt etkilerinin önemini göstermiştir (2010, 2020). Ocak sistemindeki karmaşık otorite ilişkilerine dair önemli antropolojik ve sözlü tarih araştırmaları ise Erdal Gezik tarafından yürütülmüştür (2013, 2025).

Aleviliğe ilişkin daha erken çalışmalarda, Tahtacılar orantısız bir yoğunlaşma söz konusudur; Tahtacılar, diğer tüm gruplardan daha fazla yayında betimlenmiştir: von Luschan 1891, Hasluck 1921, Yörükân 1930, Atabeyli 1940, Yılmaz 1948, Yetişen 1950

ve 1986, Sevgen 1951b, Roux ve/veya Özbayrı 1964, 1970, 1972, 1987, Çağatay 1970, Kehl 1988a, Grønhaug 1974, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü 1995. Eröz (1977), Birdoğan (1992) ve Türkdoğan (1995) gibi genel taramalar ile *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* ve diğer dergilerdeki ayrıntılı bazı makaleler dışında, diğer Türk Alevi toplulukları ve onlara hizmet eden ocaklar görece daha az ilgi görmüştür. Rıza Yıldırım'ın "geleneksel Alevilik" (kentleşme öncesi Alevilik) üzerine 2018 tarihli kitabı, yazarın ve çalışma arkadaşlarının yüzlerce Alevi köyünde inanç ve pratiklere dair görüşmeler yürüttüğü Amasya-Tokat-Çorum-Sivas bölgesine odaklanan az sayıdaki çalışmadan biridir.

Kürt Aleviler, misyoner yazarların sıcak ilgisine ve daha sonra Türk milliyetçilerinin onları ya "güvenlik riski" ya da "öz Türkler" olarak yeniden tanımlama çabalarına konu olmuş; ancak genel olarak akademik literatürde uzun süre yetersiz temsil edilmiştir. Bu dengesizlik, çoğunlukla Avrupa diasporasında konumlanan yazarlar tarafından giderek giderilmektedir; bu yazarlar Kürt Aleviliğinin ya da Dersim'in Raa Haqi dininin ayırt edici özelliklerini öne çıkarmaktadır: Gürdal Aksoy, Munzur Çem, Dilşa Deniz, Erdal Gezik, Ahmet Kerim Gültekin ve diğerleri. Bu genç kuşağın yaklaşımı, tipik olarak edebiyat-tarih odaklı olmaktan ziyade antropolojiktir.

Sonnotlar

[1] Bu misyonerlerin Alevilerle ilişkilerine dair çeşitli genel değerlendirmeler bulunmaktadır: Hans-Lukas Kieser, "Muslim heterodoxy and Protestant utopia: The interactions between Alevis and missionaries in Ottoman Anatolia." *Die Welt des Islams* 41(1), 2001, 89-111; Ayfer Karakaya-Stump, "Alevilik hakkındaki 19. yüzyıl misyoner kayıtlarına eleştirel bir bakış ve Ali Gako'nun öyküsü." *Folklor / Edebiyat VIII* (29), 2002, 301-324; Ayfer Karakaya-Stump, "The emergence of the Kızılbaş in Western thought: Missionary accounts and their aftermath." *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F.W. Hasluck 1878-1920*, cilt I, der. David Shankland. İstanbul: ISIS Press, 2004, 329-353; Ayfer Karakaya-Stump, "Reflections on the 19th century missionary reports as sources for the history of the (Kurdish) Kızılbaş." *Kurdish Studies Archive* 8(1), 2020, 46-74; Zeynep Türkyılmaz, "Anxieties of conversion: missionaries, state and heterodox communities in the late Ottoman Empire." Doktora tezi. Los Angeles: UCLA, 2009; Markus Dressler, "George B. Nutting: Letter to the Missionary Herald (Turkey, 1860) and Baha Said Bey: Alevi Communities in Turkey (Turkey, 1926)." *Religious Dynamics under the Impact of Imperialism and Colonialism: A Sourcebook*, der. Björn Bentlage ve diğerleri. Leiden: Brill, 2017, 325-338.

[2] "Feylesof Rıza" olarak bilinen Rıza Tevfik, Browne ile de yakın temas hâlindeydi;

Browne, Gibb'in History'sinin son cildinde, Osmanlı edebiyatının en modern akımlarını ele alacak yedinci bir cilt planladıklarını ve bunun Rıza tarafından yazılacağını belirtmektedir. Ancak 1908 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra Rıza'nın kamusal faaliyetlere yoğun biçimde dâhil olması, bu planların sürdürülmesini engellemiştir. Bu döneme ait bazı Türkçe yazıları şu derlemede bir araya getirilmiştir: Rıza Tevfik Bölükbaşı, Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri, yay. haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015. Rıza Tevfik'in yaşamı ve eserleri hakkında-Bektaşî tarikatı ve masonlukla ilişkisine de dikkat ederek-bkz. Thierry Zarcone, Mystiques, philosophes et franc-maçons en islam. Paris: Jean Maisonneuve Editeur, 1993.

[3] İttihatçı ve Kemalist hareketlerin Aleviler ve Bektaşîlerle ilişkisi üzerine bkz. Hülya Küçük, The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle. Leiden: Brill, 2001.

[4] Dergi üzerine bkz. Erdal Aksoy (der.), Alevilik, Bektaşîlik: Türk Yurdu yazıları. Ankara: Türk Yurdu, 2018. En önemli gözlemci olarak görülen Baha Said'in Türk Yurdu ve diğer dergilerde yayımlanan çalışmaları şu derlemede toplanmış ve yeniden basılmıştır: Baha Said Bey, Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî zümreleri, yay. haz. İsmail Görkem. İstanbul: Kitabevi, 2006.

[5] Markus Dressler, Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam. Oxford: Oxford University Press, 2013. Daha önce Ahmet Karamustafa, Orta Asya kökenleri ve heterodoksi vurgusuna dayalı Türk milliyetçi yaklaşımını, derviş çevrelerine ilişkin dikkat çekici çalışmasında eleştirmişti: God's Unruly Friends. Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1550. Salt Lake City: University of Utah Press, 1994. Daha yakın dönemde ise Ayfer Karakaya-Stump, Doğu Anadolu ocaklarının elindeki soy kütüğü yazmalarına dayanan çalışmaları üzerinden Köprülü paradigmasına itiraz etmiştir. Özellikle bkz. Ayfer Karakaya-Stump, "The Vefa'iyye, the Bektashiyye and genealogies of 'heterodox' Islam in Anatolia: rethinking the Köprülü paradigm," Turcica 44, 2012, 263-284; ayrıca The Kizilbash-Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community adlı eserinin Giriş bölümü. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.

[6] Otyam, daha sonra bu röportajlarını Gide Gide başlıklı bir dizi kitapta toplamıştır. Alevi-Bektaşî içerikli bazı röportajlar Hû Dost! (Pencere Yay., 1997) adıyla; bazıları ise 40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra: Gelin Canlar Bir Olalım (Ümit Yay., 1993) içinde yeniden basılmıştır.

[7] 1960'larda Türkiye'de yürütülen antropolojik saha araştırmalarına-özellikle ABD'li araştırmacılara odaklanarak-dair yakın tarihli bir genel bakış için bkz. Ali Sipahi, "An

ethnographic moment in Turkey during the long 1968: Portraits of anthropologists from the Chicago circle and beyond," *Encyclopédie Bérose des histoires de l'anthropologie*, 2024, <https://www.berose.fr/article3265.html?lang=fr>. Sipahi, 1950'lerde başlayan saha araştırmalarına dayanan ve 1970'lerde de araştırma sahalarına geri dönen Britanyalı antropolog Paul Stirling'i anmamaktadır; Stirling'in etkili çalışması: *Turkish village*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1965.

[8] Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*. İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975; Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektaşi kimliği. Sosyo-antropolojik araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.

[9] İlgili parti üzerine bkz. Kelime Ata, *Alevilerin ilk siyasal girişimi: (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*. Ankara: Kelime Yayınevi, 2007; Sabır Güler, *Aleviliğin siyasal örgütlenmesi: modernleşme, çözüme ve Türkiye Birlik Partisi*. Ankara: Dipnot, 2008.

[10] Sosyalist grupların Alevilere yönelik tutumlarına ilişkin daha sonraki bir genel değerlendirme için ayrıca bkz. İbrahim Bahadır, "Devrimcilikten dervişliğe: Türkiye'de 1920 sonrası sosyalist çevrelerde Alevilik ve içerdii anlam," *Aleviler ve sosyalistler - Sosyalistler ve Aleviler. Bir karşılaşmanın kenar notları içinde*, der. Ayhan Yalçınkaya ve Halil Karaçalı, 86-114. Ankara: Dipnot, 2020.

[11] Dergi çevrimiçi ve açık erişimde kullanılabilir: <https://abked.de/index.php/abked>.

[12] Bu dergi de çevrimiçi ve açık erişimde mevcuttur: <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/>.

Kaynakça & İleri Okumalar

Kronolojik sırayla ; 19. yy. ortalarından 1990'lara kadar

Dunmore, G. W. 1857. "Movement among Koordish priests." *American Missionary Herald* no. 53.

Jewett, F. 1858. "Kuzzelbash Koords." *American Missionary Herald* no. 54.

Winchester, O. W. 1861. "Call to labor among Kuzzelbash Koords." *American Missionary Herald* vol 7, no. 71.

Livingstone, W. W. 1865. "The Kuzzelbash Koords." *American Missionary Herald* vol 11

no 1:246.

Taylor, J. G. 1868. "Journal of a tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with notes on researches in the Deyrsim Dagh, in 1866." *Journal of the Royal Geographical Society* 38:281-361.

Gilbert, T. 1873. "Note sur les sectes dans le Kurdistan." *Journal Asiatique* 7:383-385.

Luschan, Felix von. 1889. "Anthropologische Studien." In *Reisen in Lykien Milyas und Kibyratien*, ed. Eugen Petersen and Felix von Luschan, 198-226. Wien: Carl Gerold's Sohn.

Luschan, Felix von. 1891. "Die Tachtadschy und andere Überreste der alten Bevölkerung Lykiens." *Archiv für Anthropologie* (Braunschweig) XIX:31-53.

Browne, Edward G. 1898. "Some notes on the literature and doctrines of the Hurúfí sect." *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1898, 61-94.

Lammens, Henri. 1899. "Les Nosairis, notes sur leur histoire et leur religion." *Études* no. 16:461-494.

Crowfoot, John Winter 1900. "Survivals among the Kappadokian Kizilbash (Bektash)." *Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 30:305-320.

Antranik. 1900. *Dersim*. Tiflis. [Turkish translation : *Dersim: Seyahatname*. Istanbul: Aras, 2012.]

Dussaud, René. 1900. *Histoire et religion des Nosairis*. Paris: Émile Bouillon.

Lammens, Henri. 1901. "Les Nosairis furent-ils chrétiens? A propos d'un livre récent." *Revue de l'Orient chrétien* 6:33-50.

Gibb, Elias John Wilkinson. 1900-09. *A History of Ottoman Poetry*. 6 vols. London: Luzac & Co.

Grenard, M. F. 1904. "Une secte religieuse d'Asie Mineure: Les Kyzyl-Bâchs." *Journal Asiatique sér. X, tome 3*:511-522.

Browne, Edward G. 1907. "Further notes on the literature of the Hurufis and their connection with the Bektashi order of dervishes." *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1907:533-582.

White, George E. 1907. "Survivals of primitive religion: Among the peoples of Asia

Minor." *Faith and Thought. Journal of the Transactions of the Victoria Institute* 39:146-166.

White, George E. 1908. "The Shia Turks." *Faith and Thought. Journal of the Transactions of the Victoria Institute* 43:225-239.

Jacob, Georg. 1908. *Beiträge zur Kenntnis des Derwischordens der Bektaschis* [Türkische Bibliothek, IX]. Berlin: Mayer & Müller.

Jacob, Georg. 1909. "Die Bektaschijje in ihrer Verhältnis zu verwandten Erscheinungen," *Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 1. Kl., XXIV Bd., III Abt. [München: J. Roth], 1-51.

Tschudi, R. 1909. "Anhang: Bericht über die in der Umgebung von Konstantinopel vorhandenen Bektashi-Klöster." *Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 1. Kl., XXIV Bd., III Abt. [München: J. Roth], 51-52.

Trowbridge, Stephen van Rensselaer. 1909. "The Alevis, or Deifiers of Ali." *Harvard Theological Review* 2(3):340-353. [reprinted, with minor additions, as "The 'Alevis.'" *The Moslem World* 11 (1921):253-266.]

Huart, Clément. 1909a. "Les derviches Bektachis." *Revue du monde musulman* 9:235-246.

Huart, Clément. 1909b. *Textes persans relatifs à la secte des Houroufis*. Leiden: Brill.

Rifki. 1325-27 [1909-11]. *Bektaşî Sırrı*. 4 vols. Istanbul.

Rizá Tefvîq. 1909. "Étude sur la religion des Houroufis." In *Textes persans relatifs à la secte des Houroufis*, ed. Clément Huart, 219-313. Leiden : Brill.

Luschan, Felix von. 1911. "The early inhabitants of Western Asia." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 41:221-244.

Riggs, Rev. Henry H. 1911. "The religion of the Dersim Kurds." *Missionary Review of the World (New York)* 24:734-744.

von Le Coq, A. 1912. "Die Abdal." *Baessler-Archiv* 2:221-234.

White, George E. 1913. "The Alevi Turks of Asia Minor." *Contemporary Review* 104:690-698.

Deny, Jean. 1913. "Sary Saltyq et le nom de la ville de Babadagh." In *Mélanges Émile*

Picot, tome II, 1-15. Paris: Librairie Damascène Morgand.

Hasluck, F. W. 1913/1914. "Ambiguous Sanctuaries and Bektashi Propaganda." *The Annual of the British School at Athens* 20:94-119.

Molyneux-Seel, L. 1914. "Journey into Dersim." *Geographical Journal* 44(1):49-68.

Tschudi, Rudolph. 1914. *Das Vilâjet-nâme des Hâdschim Sultân. Eine türkische Heiligenlegende* [Türkische Bibliothek, Bd. 17]. Berlin: Mayer & Müller.

White, George. 1918. "Some non-conforming Turks." *The Moslem World* 8:242-248.

Baha Said. 1919. "Memleketin içyüzü: Anadolu'da gizli mabedler." *Memleket Gazetesi* no. 2, 18, 46, 48, 71, 72. [Reprinted in Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî zümreleri*, ed. İsmail Görkem (Istanbul: Kitabevi, 2006), 127-152.]

Köprülüzade Mehmed Fuad. 1919. *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Istanbul: Matba`a-i Amire.

Hasluck, F. W. 1921. "Heterodox tribes of Asia Minor." *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 51:310-342.

Danon, M. A. 1921. "Un interrogatoire d' hérétiques musulmans (1619)." *Journal Asiatique* 2e sér., tome 17:281-293.

Babinger, Franz. 1921. "Schejch Bedr ed-Din, der Sohn des Richters von Simaw. Ein Beitrag zur Geschichte des Sektenwesens im Altosmanischen Reich." *Der Islam* 11:1-106.

Babinger, Franz. 1922a. "Zur Geschichte der Sefewijje." *Der Islam* 12:231-3.

Babinger, F. 1922b. "Der Islam in Kleinasien: Neue Wege der Islamforschung." *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 76:126-152.

Gordlevsky, V. A. 1922. "About the religious ways of the Kizilbashes in Asia Minor." *Novi Vostok* 1.

Köprülüzade Mehmet Fuad. 1338 [1922a]. "Anadolu'da İslamiyet." *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* no. 4.

Köprülüzade Mehmed Fuad. 1922b. "Bemerkungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens (mit Bezug auf F. Babingers "Sjeich Bedr ed-din" in *Islam* 11 und 12)." *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* I:203-222.

Atalay, Besim. 1339[1923]. *Mar'aş tarihi ve coğrafyası*. İstanbul: Matba`a-ı 'Amire.

Atalay, Besim. 1340[1924]. *Bektaşilik ve edebiyatı*. İstanbul: Matba`a-ı 'Amire.

Menzel, Theodor. 1925. "Das Bektaschi-Kloster Sejjid Ghazi." *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* 28:92-152.

Köprülüzade Mehmet Fuad. 1925. "Bektaşîliğin menşeleri: Küçük Asya'da İslâm Batinîliğinin tekâmül-i tarihîsi hakkında bir tecrübe." *Türk Yurdu* 9.

Necib 'Asim (ed.). 1925. *Bektashi 'ilm-i hali*. İstanbul. [Reprinted in: Nejat Birdoğan (ed.), *Alevi kaynakları - 1* (İstanbul: Kaynak Yayınarı, 1996).

Baha Said. 1926-27. "Türkiye'de Alevi zümreleri", "Sofyan süreği - Kızılbaş meydanı", "Bektaşiler" and other articles in *Türk Yurdu*, sayı 21-27. [Reprinted in Nejat Birdoğan, *İttihat-Terkakki'nin Alevilik Bektaşilik araştırması*. İstanbul: Berfin 1994, and in Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî zümreleri*, ed. İsmail Görkem (İstanbul: Kitabevi, 2006).]

Gross, Erich. 1927. *Das Vilayet-Name des Haggi Bektasch. Ein türkisches Derwischevangelium* [*Türkische Bibliothek*, 25]. Leipzig.

Chater, Melville. 1928. "The Kizilbash clans of Kurdistan." *National Geographic Magazine* 54:485-504.

Hasluck, F. W. 1929. *Christianity and Islam under the Sultans. 2 vols.* Oxford: Clarendon Press.

Köprülüzade Mehmed Fuad. 1929. *Influence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans*. İstanbul: Institut de turcologie de l'Université de Stamboul.

Yusuf Ziya [Yörükân]. 1930. "Tahtacılar: Tahtacılarda dini ve sirri hayat." *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 4(15).

Kohn, Else. 1931. "Vorislamisches in einigen vorderasiatischen Sekten und Derwischorden." *Ethnologische Studien* 1:295-345.

Sadeddin Nüzhet [Ergun]. 1930. *Bektaşî Şairleri*. Ankara: Maarif Vekaleti.

Gölpınarlı, Abdulbâki. 1931. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Kemali, Ali. 1931. *Erzincan tarihi. Tarihî, coğrafî, içtimaî, etnografî, idarî, ihşaî tetkikat*

tecrübesi. İstanbul: Resimli Ay matbaası.

Refik, Ahmet. 1932. "Osmanlı devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik (1558-1591)." *I.Ü. Edebiyat Fakültesi Mecmuası* IX (2):21-59.

Tankut, Hasan Reşit. 1934. *Nusayriler ve Nusayrilik*. Ankara.

İsmail Hakkı [Kadioğlu]. 1935. *Çepniler Balıkesir'de*. Balıkesir.

Şerefeddin [Yaltkaya], M. 1935. "Simavne Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'e dair bir kitap." *Türkiyat Mecmuası* III, 233-256.

Nur, Rıza. 1935. "Kaygusuz Abdal - Gaybi Bey: Kahire'de Bektaşî tekkesinde bir manüskiri." *Revue de turcologie* 5:794-815.

Köprülü, M. Fuad. 1935. "Abdal." In *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, ed. M. Fuad Köprülü. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü.

Tankut, Hasan Reşit. 1935. "Zazalar hakkında sosyolojik tetkikler." [Reprinted in: Mehmet Bayrak (ed.), *Açık-gizli resmi-gayrıresmi kürdoloji belgeleri* (Ankara: Öz-Ge, 1994), 409-490.]

Birge, John Kingsley. 1937. *The Bektashi Order of Dervishes*. London: Luzac & Co.; Hartford Conn.: Hartford Seminary Press.

Yörükân, Yusuf Ziya. 1938(?). "Alevilik." [Reprinted as "Bir ilahiyatçı profesörün anlatımıyla geçmisten günümüze "Alevilik"." In *Açık-Gizli / Resmi-Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri*, ed. Mehmet Bayrak, 300-310. Ankara: Öz-Ge, 1994.]

Tankut, Hasan Reşit. 1938a. "Aleviliğin menşei." *İçel dergisi*.

Tankut, Hasan Reşit. 1938b. "Etno-Politik." [Reprinted in: Mehmet Bayrak (ed.), *Açık-gizli resmi-gayrıresmi kürdoloji belgeleri* (Ankara: Öz-Ge, 1994), 211-217.]

Köprülü, M. Fuad. 1939. "Mısır'da Bektaşîlik." *Türkiyat Mecmuası* VI, 13-31.

Atabeyli, Naci Kum. 1940. "Antalya Tahtacılarına dair notlar." *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 4, 203-212.

Boratav, Pertev Naili. 1942. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul.

Minorsky, V. 1942. "The poetry of Shah Isma`il I." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 10:1007a-1053a.

Ramsaur, Ernest. 1942. "The Bektashi dervishes and the Young Turks." *The Muslim World* 32:7-14.

Rossi, Ettore. 1942. "Credenze ed usi dei Bektasci." *Studi e Materiali di Storia delle Religioni* 18(1-4):60-80.

Babinger, Franz. 1943. *Die Vita (menaqybyname) des Schejch Bedr ed-din Mahmud gen. Qadi Samauna von Chalil b. Isma`il b. Schejch Bedr ed-din Mahmud*. Leipzig.

Samancıgil, Kemal. 1945. *Bektaşilik tarihi, aslı, doğuşu, özü, içyüzü, kolları, büyükleri, ihtilâlleri, edebiyatları, güzel san'atları*. Istanbul.

Borrel, Eugène. 1947. "Les poètes Kizil Bach et leur musique." *Revue des études islamiques* 15:157-190.

Yılmaz, Abdurrahman. 1948. *Tahtacılar da gelenekler*. Ankara: [CHP Halkevleri Yayınları].

Tarım, Cevat Hakkı. 1948. *Tarihte Kirşehri - Gülşehri ve Babailer - Ahiler - Bektaşiler*. Istanbul: Yeniçağ Matbaası.

Fırat, Mehmet Şerif. 1948. *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Istanbul: Saka Matbaası. [Reprint, M.E.B Yay., Ankara, 1961.]

Refik, Ahmet. 1948. *Onaltıncı asırda Rafizilik ve Bektaşilik*. Istanbul.

Yılmaz, A. and K. Kaygısız. 1948. *Tahtacılar'da Gelenekler*. Ankara: Ulus Basımevi.

Oytan, M. Tevfik. 1949. *Bektaşîliğin içyüzü: Dibi, köşesi, yüzü ve astarı nedir?* Istanbul: Maarif Kitaphanesi.

Kissling, Hans-Joachim. 1950. "Das Menaqyb-name Scheich Bedr ed-Din's, des Sohnes des Richters von Samawna." *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 100:112-176.

Yetişen, Rıza. 1950. "Naldöken Tahtacıları." *Türk Folklor Araştırmaları* sayı 17-23.

Sevgen, Nazmi. 1950a. "Kızılbaş - Aleviliğin gizli felsefeleri." *Tarih Dünyası* 7, 286-291, 307.

Sevgen, Nazmi. 1950b. "Yaşayışları şimdiye kadar gizli kalmış bir aşiret: Zazalar." *Tarih Dünyası* 10: 410-413, 439; 11: 465-468, 482; 12: 510-515; 13: 565-570. [Reprinted as: 1999. *Zazalar ve Kızılbaşlar: Coğrafya - Tarih - Hukuk - Folklor -*

Teogoni. Ankara: Kalan, 1999.]

Sevgen, Nazmi. 1951a. "Efsaneden hakikate." *Tarih Dünyası* 21:882-886.

Sevgen, Nazmi. 1951b. "Tahtacılar." *Beşeri Coğrafya Dünyası* I (4), 303-309.

Kunter, Halim Baki. 1951. *Kırkbudak: Hacibektaş incelemesine giriş*. Ankara.

Dersimi, M. Nuri. 1952. *Kurdistan tarihinde Dersim*. Halep: Ani Matbaası.

Yetişen, Rıza. 1953. "Naldöken'de alevi âdetleri ve İzmir havalisi alevi köyleri." *Türk Folklor Arastirmalari* VI (aralık), VII (subat).

Gölpınarlı, Abdülbâki. 1953. *Pir Sultan Abdal: yaşam, sanat, yapıtlar*. İstanbul: Varlık.

Arnakis, G. G. 1953. "Futuwwa traditions in the early Ottoman Empire: Akhis, Bektashis, dervishes and craftsmen." *Journal of Near Eastern Studies* 12(4):232-247.

Minorsky, Vladimir F. 1954. "Jihan-Shah Qara-Qoyunlu and his poetry." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 16(2):271-297.

Sümer, Faruk. 1957. "Azerbaycan'ın türkleşmesi tarihine umumî bir bakış." *Bellekten* XXI (96):429-447.

de Planhol, Xavier. 1958. *De la plaine pamphylienne au lacs pisidiens. Nomadisme et vie paysanne*. Paris: Maisonneuve.

Gölpınarlı, Abdülbâki, ed. 1958. *Vilâyet-nâme: Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâs-ı Veli*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

Erdentuğ, Nermin. 1959. *Sün köyü'nün etnolojik tetkiki*. Ankara: Ayyıldız matbaası.

Gandjei, Tourkhan. 1959. *Il canzoniere di Şah Isma`il Hata`i*. Napoli.

Tankut, Hasan Reşit. 1961. "Doğu ve Güneydoğu bölgesi üzerine etno-politik bir inceleme." [Reprinted in: Mehmet Bayrak (ed.), *Açık-gizli resmi-gayrıresmi kürdoloji belgeleri* (Ankara: Öz-Ge, 1994), 218-232.]

Babinger, Franz. 1962. "Das Bektaschi-Kloster Demir Baba." In *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, Bd.I*, ed. Franz Babinger, 88-96. München.

Kissling, Hans-Joachim. 1962. "Zur Frage der Anfänge des Bektaşitums in Albanien." *Oriens* 15:218-286.

Mélikoff, Irène. 1962a. *Abū Muslim, le "Porte-hache" du Khorassan dans la tradition épique turco-iranienne*. Paris: Adrien-Maisonneuve.

Mélikoff, Irène. 1962b. "Nombres symboliques dans la littérature épico-religieuse des Turcs d'Anatolie." *Journal Asiatique* 250:435-445.

Gölpınarlı, Abdalbâki, ed. 1963. *Alevî-Bektâsî nefesleri*. Istanbul: Remzi Kitabevi.

Özbey, Cemal. 1963. *Alevilik üzerine tartismalar*. Ankara: Emek Basimevi.

Jansky, Herbert. 1964. "Zeitgeschichtliches in den Liedern des Bektasî-Dichters Pir Sultan Abdal." *Der Islam* 39:130-142.

Koşay, Hamit Z. 1964. "Bektaşilik ve Hacı Bektaş tekkesi." *Türk Etnografya Dergisi* 7-8.

Noyan, Bedri. 1964. *Hacı Bektaş'ta pîrevi ve diğer ziyaret yerleri*. Izmir.

Ringgren, Helmer. 1964. "The Initiation Ceremony of the Bektashis." In *Initiation*, ed. C.J. Bleeker, 202-208. Leiden: Brill.

Şapolyo, Enver Behnan. 1964. *Mezhepler ve tarikatlar tarihi*. Istanbul: Türkiye Yayınevi.

Roux, Jean-Paul, and Kemal Özbayrı. 1964. "Quelques notes sur la religion des Tahtacı, nomades bûcherons de la Turquie méridionale." *Revue des études islamiques* 32:45-86.

Savory, R. M. 1965. "The office of the khalifat al-khulafa under the Safavids." *Journal of the American Oriental Society* 85:497-502.

Sohrweide, Hanna. 1965. "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert." *Der Islam* 41:95-223.

Gölpınarlı, Abdalbâki, and I. Sungurbey. 1966. *Samavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin*. Istanbul: Eti.

Mélikoff, Irène. 1966. "Le drame de Kerbela dans la littérature épique turque." *Revue des études islamiques* 34:133-148.

Benekay, Yahya. 1967. *Yaşayan Alevîlik: Kızılbaşlar arasında*. Istanbul: Varlık Yayınları.

Şakir, Ziya. 1967. *Mezhepler tarihi; Şiilik, Sünnilik, Alevilik, Kızılbaşlık, nedir ve nasıl çıktı*. Istanbul: Maarif Kitaphanesi.

Müller, Klaus E. 1967. *Kulturhistorische Studien zur Genese pseudo-islamischer Sektengebilde in Vorderasien*. Wiesbaden: Franz Steiner.

Yalman, Nur. 1969. "Islamic reform and the mystic tradition in Eastern Turkey." *Archives européennes de sociologie* 10:41-60.

Sertoğlu, Murat. 1969. *Bektaşilik nedir?* İstanbul: Başak yayınevi.

Cahen, Claude. 1969. "Baba Ishaq, Baba Ilyas, Hadjdji Bektash et quelques autres." *Turcica* 1:53-64.

Cahen, Claude. 1970. "Le problème du shîisme dans l'Asie Mineure turque pré-ottomane." In *Le shîisme imâmite. Colloque de Strasbourg*, ed. T. Fahd, 115-131. Paris: Presses Universitaires de France.

Bardakçı, Cemal. 1970. *Alevilik, Ahilik, Bektaşilik*. Ankara.

Çağatay, Neşet. 1970. "Tahtacılar." In *İslam Ansiklopedisi*, cilt 11, 669-672. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Eberhard, Elke. 1970. *Osmanische Polemik gegen die Safawiden im 16. Jahrhundert nach arabischen Handschriften*. Freiburg im Breisgau.

Roux, Jean-Paul. 1970. *Les traditions des nomades de la Turquie méridionale. Contribution à l'étude des représentations religieuses des sociétés turques d'après les études effectuées chez les Yörük et les Tahtacı par J.-P. Roux et K. Özbayrı*. Paris: Institut Français d'Archéologie d'Istanbul.

Kaleshi, Hasan. 1971. "Albanische Legenden um Sari Saltuk." In *Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, section VII*, 815-828. Sofia.

Noyan, Bedri. 1971. "Bektaşilikle ve şamanizmle ilgili bazı konular." *Türk Folkloru Araştırmaları* 13.

Öztelli, Cahit, ed. 1971. *Pir Sultan Abdal. Bütün siirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Vryonis, Speros. 1971. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley: University of California Press.

Glassen, Erika. 1971. "Schah Ismā'il, ein Mahdī der anatolischen Turkmenen?" *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 121(1):61-69.

Başgöz, İlhan. 1972. "Folklore studies and nationalism in Turkey." *Journal of the Folklore Institute* 9.

Güzel, Abdurrahman. 1972. 'Ali in der Bektaschi-Dichtung, namentlich jener des 16. Jahrhunderts. Wien: Inaugural-dissertation.

Mazzaoui, Michel M. 1972. *The Origins of the Safawids: Ši`ism, Sufism and the Gulat*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Öztürk, Sezai 1972. "Tunceli'de Alevilik." Mezuniyet tezi, İ.Ü. Ed.Fak.Sosyoloji bölümü.

Özbayrı, Kemal 1972. *Tahtacılar ve Yörükler / Tahtadjis et Yoruks. Matériaux pour l'étude des nomades du Taurus*. Paris: Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul.

de Planhol, Xavier. 1972. "La répartition géographique du chiisme anatolien." In *Traditions religieuses et para-religieuses des peuples altaïques*, ed. Irène Mélikoff, 104-108.

Noyan, Bedri. 1973. "Bektaşilikte kadın: (evlenmek, evlilik, mücerretlik)." *Türk Folklor Araştırmaları* 14:6584-8, 6617-21, 6649-51, 6705-8.

Öztelli, Cahit, ed. 1973. *Bektaşî gülleri: Alevi-Bektaşî şiirler antolojisi*. Istanbul: Milliyet.

Gölpınarlı, Abdúlbâki. 1973. *Hurûflük metinleri kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yaman, Mehmet. 1974. *Karaca Ahmet Sultan*. Istanbul.

Grønhaug, Reidar. 1974. *Micro-Macro Relations: Social Organization in Antalya, Southern Turkey* [Bergen Studies in Social Anthropology No. 7]. Bergen: Department of Anthropology, University of Bergen.

Beldiceanu-Steinherr, Irène. 1974. "Le règne de Selim Ier: tournant dans la vie politique et religieuse de l'empire ottoman." *Turcica* 6:34-48.

Bryer, Anthony. 1975. "Greeks and Türkmens: The Pontic exception." *Dumbarton Oaks Papers* 29:113-148.

Sunar, Cavit. 1975. *Melâmîlik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Gülşan, Av. Hasan. 1975. *Her yönüyle topsuz-tüfeksiz gönüller ve ülkeler fatihi Pir Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşîliğin esasları*. Istanbul.

Mélikoff, Irène. 1975. "Le problème Kızılbaş." *Turcica* 6:49-67.

Abbaslı, Mirza. 1976. "Safevilerin kökenine dair." *Belleten* 40 (158).

Faroqhi, Suraiya. 1976a. "The tekke of Hacı Bektash: social position and economic activities." *International Journal of Middle East Studies* 7:183-208.

Faroqhi, Suraiya. 1976b. "Agricultural activities in a Bektashi center: the tekke of Kizil Deli 1750-1830." *Südoest-Forschungen* 35:69-96.

Faroqhi, Suraiya. 1976c. "Bektaschiklöster in Anatolien vor 1826: Fragestellungen und Quellenprobleme." *Der Islam* 53(1):28-69.

Krupp, Alya. 1976. *Studien zum Menaqybyname des Abu I-Wafa' Tag al-Arifin: Das historische Leben des Abu I-Wafa' Tag al-Arifin*. München: Dr. Rudolf Trofenik.

Noyan, Bedri. 1976. *Demir Baba Vilâyetnamesi*. Istanbul: Can Yayınları.

Sümer, Faruk. 1976. *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyet Enstitüsü.

Dubetzky, Alan R. 1977. "Class and community in urban Turkey." In *Commoners, climbers and notables. A sampler on social ranking in the Middle East*, ed. C. A. O. van Nieuwenhuijze, 360-371. Leiden: Brill.

Eröz, Mehmet. 1977. *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*. Istanbul: Otağ Matbaacılık.

Gölpınarlı, Abdülbâkî. 1977. "Kızılbaş." In *İslam Ansiklopedisi*, cilt 6, 789-795. Istanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Laçiner, Ömer. 1978. "Malatya olayı - Türkiye'deki fasist hareketin yapısı ve gelişimi." *Birikim* 39:12-24.

Kiel, Machiel. 1978. "The türbe of Sarı Saltık at Babadağ-Dobruca. Brief historical and architectural notes." *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 6-7:205-225.

Rotkopf, Paul. 1978. "Beobachtungen und Bemerkungen über eine kurdische Bevölkerungsgruppe." In *Geographie der Unterdrückten*, ed. Jürgen Roth, 118-139. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. 1979. *Alevilik-Sünnilik: "İslam düşüncesi"*. Istanbul: Hür Yayın ve Ticaret.

Imber, Colin. 1979. "The persecution of Ottoman Shi`ites according to the Mühimme

register, 1565-1585." *Der Islam* 56:245-273.

Konuk, Hulusi. 1979. *Kanlı Maraş'ın öyküsü*. İstanbul: Y. Güryay Matbaası.

Timuroğlu, Vecihi. 1979. *Şeyh Bedrettin, Varidat*. Ankara: Türkiye Yazıları.

Tugrul, Nazmi. 1979. *Alevi inançları ve Hüsnîye'nin öyküsü*. İstanbul.

And, Metin. 1979. "The Muharrem observances in Anatolian Turkey." In *Ta`ziyah: Ritual and Drama in Iran*, ed. Peter Chelkowski, 238-254. New York: New York University Press.

Bumke, Peter. 1979. "Kızılbaş-Kurden in Dersim (Tunceli, Türkei). Marginalität und Häresie." *Anthropos* 74:530-548.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. 1980. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)*. İstanbul: Yeni Çığır Yayınları.

Cem, S. 1980. "Die Situation der Aleviten in der Türkei und in Deutschland." In *epd-Dokumentation, 27/28. Türken in Deutschland. Religiöse und ethnische Minderheiten*, 19ff.

Gokalp, Altan. 1980a. *Têtes rouges et bouches noires: une confrérie tribale de l'ouest anatolien*. Paris: Société d'Ethnographie.

Gokalp, Altan. 1980b. "Une minorité chiïte en Anatolie." *Annales: Economies, sociétés, civilisations* 35:748-763.

Çubukçu, İbrahim Agâh. 1980. "Yaşayan Alevilik." *A.Ü. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4:67-78.

Faroqhi, Suraiya. 1981. *Der Bektaschi-Orden in Anatolien (vom späten fünfzehnten Jahrhundert bis 1826)*. Wien: Institut für Orientalistik der Universität Wien.

Güzel, Abdurrahman. 1981. *Kaygusuz Abdal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

De Jong, Fred. 1981. "The takîya of `Abd Allâh al-Maghâwirî (Qayghusuz Sultân) in Cairo." *Turcica* 13:242-260.

Çubukçu, İbrahim Agâh. 1982a. "Bugünkü Alevilik." *A.Ü. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 5:63-68.

Çubukçu, İbrahim Agâh. 1982b. "Melâmilik hakkında gözlemler." *A.Ü. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 5:73-78.

Bayart, Jean-François. 1982. "La question alévi dans la Turquie moderne." In *L'Islam et l'état dans le monde d'aujourd'hui*, ed. Olivier Carré, 109-120. Paris.

van Bruinessen, Martin. 1982. "Islam en politiek." In Martin van Bruinessen et al., *Turkije in Crisis: Een Sociale, Politieke en Economische Analyse*, 165-194. Bussum/Antwerpen: Het Wereldvenster.

Eröz, Mehmet. 1982. *Eski Türk dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevîlik Bektaşilik*. Istanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Mélikoff, Irène. 1982a. "L'islam hétérodoxe en Anatolie." *Turcica* 14:142-154.

Mélikoff, Irène. 1982b. "Recherches sur les composantes du syncrétisme bektasi-alevi." In *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci dicata*, 379-395. Napoli.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1982. "Quelques remarques sur le rôle des derviches kalenderis dans les mouvements populaires et les activités anarchiques au XVe et XVIe siècles dans l'empire ottoman." *The Journal of Ottoman Studies* 3:69-80.

Smith, Grace Martin. 1982. "Some türbes/maqams of Sari Saltuq, an early Anatolian Turkish gazi-saint." *Turcica* XIV:216-225.

Güzel, Abdurrahman. 1983. *Kaygusuz Abdal'ın mensur eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Norton, John David. 1983. "Bektashis in Turkey." In *Islam in the modern world*, ed. Denis MacEoin and Ahmed al-Shahi, 73-87. London & Canberra: Croom Helm.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1983. *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslam öncesi inanç motifleri*. Istanbul: Enderun Kitabevi.

Birdoğan, Nejat. 1984. "Semahlar." *Folklor ve Etnografya Araştırmaları* 1984:31-51.

Aslanoğlu, İbrahim. 1984. *Pir Sultan Abdallar*. Istanbul: Erman Yayınevi.

Erünsal, İsmail E., and Ahmet Yaşar Ocak, eds. 1984. *Elvan Çelebi, Menâkibu'l-kudsiyye fî menâsibi'l-ünsiyye (Baba İlyas-i Horasânî ve sülâlesinin menkibevî tarihi)*. Istanbul: I.Ü. Edebiyat Fakültesi.

Freitag, Rainer. 1985. *Seelenwanderung in der islamischen Häresie*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Dierl, Anton Josef. 1985. *Geschichte und Lehre des anatolischen Alevismus-*

Bektaşismus. Frankfurt: Dağyeli.

Laçiner, Ömer. 1985. "Der Konflikt zwischen Sunniten und Aleviten in der Türkei." In *Islam und Politik in der Türkei [= Jahrbuch zur Geschichte und Gesellschaft des Vorderen und Mittleren Orients 1984]*, ed. Jochen Blaschke and Martin van Bruinessen, 233-254. Berlin: EXpress Edition.

Noyan, Bedri. 1985. *Bektaşîlik Alevîlik nedir*. Ankara.

Özkırımlı, Attila. 1985. *Alevîlik-Bektaşîlik ve edebiyatı*. Istanbul: Cem.

Şardağ, Rüştü. 1985. *Her yönü ile Hacı Bektaş-ı Veli ve en yeni eseri Şerh-i Besmele*. İzmir: Karınca Matbaacılık.

Bayrak, Mehmet. 1986. *Pir Sultan Abdal*. Ankara: Yorum Yayınları.

Kaşgarlı, Mehlika Aktok. 1986. "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tarihi inanç yapısı." *Türk Dünyası Araştırmaları* no. 2: 39-73.

Markoff, Irene. 1986a. *Musical theory, performance, and the contemporary bağlama specialist in Turkey*. Seattle: Ph.D. thesis University of Washington Seattle.

Markoff, Irene. 1986b. "The role of expressive culture in the demystification of a secret sect in Islam: the case of the Alevi in Turkey." *The World of Music* 28(3):42-56.

Ulusoy, A. Celâlettin. 1986. *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî yolu*. Hacıbektaş.

Yetişen, Rıza. 1986. *Tahtacı aşiretleri: âdet, gelenek ve görenekleri*. İzmir.

Roux, Jean-Paul. 1987. "The Tahtacı of Anatolia." In *The Other Nomads: Peripatetic Minorities in Cross-cultural Perspective*, ed. Aparna Rao, 229-243. Köln: Bohlau.

Bozkurt, Mehmet F. 1988. *Das Gebot: Mystischer Weg mit einem Freund*. Hamburg: E.B.-Verlag Rissen.

Düzgün, Mustafa. 1988. "Torey ve adete Dersimi." *Berhem* no 1 (Sibat 1988): 34-40; no 2 (Gulan 1988): 8-27.

Haas, Abdülkadir. 1988. *Die Bektaşî: Riten und Mysterien eines islamischen Ordens*. Berlin: EXpress Edition.

Kehl, Krisztina. 1988a. *Die Tahtacı. Vorläufiger Bericht über eine ethnisch-religiöse Gruppe traditioneller Holzarbeiter in Anatolien [= Ethnizität und Gesellschaft, occasional papers, nr 16]*. Berlin: Freie Universität.

Kehl-Bodrogi, Krisztina. 1988b. *Die Kızılbaş/Aleviten: Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Moosa, Matti. 1988. *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*. Syracuse: Syracuse University Press.

Mélikoff, Irène. 1988. "Les origines centre-asiatiques du soufisme anatolien." *Turcica* 20:7-18.

Naess, Ragnar. 1988. "Being an Alevi Muslim in Southwestern Anatolia and in Norway: The impact of migration on a heterodox Turkish community." In *The New Islamic Presence in Western Europe*, ed. Thomas Gerholm and Yngve Georg Lithman, 174-195. London: Maunsell Publishing.

Wilpert, Czarina. 1988. "Religion and ethnicity: Orientations, perceptions and strategies among Turkish Alevi and Sunni migrants in Berlin." In *The New Islamic Presence in Western Europe*, edited by Thomas Gerholm and Yngve Georg Lithman. London: Maunsell Publishing.

Yaman, Mehmet. 1989. *Hıdır Abdal Sultan ve Ocak köyü*. Istanbul.

Andrews, Peter A., ed. 1989a. *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

Andrews, Peter A. 1989b. "Abdal." In *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, ed. Peter A. Andrews, 435-8. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

Bumke, Peter J. 1989. "The Kurdish Alevis – boundaries and perceptions." In *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, ed. Peter A. Andrews, 510-18. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

Anon. 1989. *Tam ve hakiki Imam Cafer-i Sadik buyruğu. Ehl-i beyt aşığı bir heyet tarafından hazırlanmıştır*. Istanbul: Mizah yayıncılık.

De Jong, Frederick. 1989. "The iconography of Bektashiism: A survey of themes and symbolism in clerical costume, liturgical objects and pictorial art." *Manuscripts of the Middle East* 4:7-29.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. 1989. *Bütün yönleriyle Hacı Bektaş Veli: yaşamı, düşünceleri, çevresi, etkisi*. Istanbul: Özgür.

Gokalp, Altan. 1989. "Alevisme nomade: des communautés de statut à l'identité communautaire." In *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, ed. Peter A. Andrews,

524-37. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

Kehl-Bodrogi, Krisztina. 1989. "Das Alevitum in der Türkei: zur Genese und gegenwärtigen Lage einer Glaubensgemeinschaft." In *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, ed. Peter A. Andrews, 503-10. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

Kaya, Haydar. 1989. *Musâhiblik*. Istanbul: Engin Yayıncılık.

Kenger, Ökkes. 1989. *Kahramanmaraş olaylarının perde arkası*. Ankara: Doğuş Yayınları.

Mandel, Ruth. 1989. "Ethnicity and identity among migrant guestworkers in West Berlin." In *Conflict, migration, and the expression of ethnicity*, ed. Nancie L. Gonzalez and Carolyn C. MacCommon, 60-74. Boulder.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1989. *La révolte de Baba Resul ou la formation de l'hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sakaoğlu, Necdet. 1989. "Seyyid Garip Musa Ocağı." *Tarih ve Toplum* 61:22-29.

Pfluger-Schindlbeck, Ingrid. 1989. "Achte die Alteren, liebe die Jungeren": Sozialisation türkisch-alevitischer Kinder im Heimatland und in der Migration. Frankfurt am Main: Athenäum.

Alevi Uyanışı ve 1990'lardaki Alevilik yayınları patlaması

Birdoğan, Nejat. 1990. *Anadolu'nun gizli kültürü Alevilik*. Hamburg: Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları.

Birdoğan, Nejat. 1992. *Anadolu ve Balkanlarda Alevi yerleşmesi : ocaklar - dedeler - soyağaçları*. Istanbul: Alev Yayınevi.

Birdoğan, Nejat. 1995. *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayırımı. İçerik - Köken*. Istanbul: Mozaik Yayınları.

Bozkurt, Fuat. 1990. *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. Istanbul: Yön.

Şener, Cemal. 1990. *Alevilik olayı: Toplumsal bir başkaldırının kısa tarihçesi*. Istanbul: Ant.

Şener, Cemal. 1991. *Alevi törenleri: Abdal Musa - Veli Baba Sultan - Hamza Baba - Hacı Bektaş Veli*. Istanbul: Ant.

Şener, Cemal, and Miyase İlknur. 1995. *Şeriat ve Alevilik: Kırklar meclisi'nden*

günümüze Alevi örgütlenmesi. İstanbul: Ant.

Öz, Baki. 1990. *Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler.* İstanbul: Can Yayınları.

Zelyut, Rıza. 1990. *Öz kaynaklarına göre Alevilik.* İstanbul: Anadolu Kültürü Yayınları.

Zelyut, Rıza. 1993. *Aleviler ne yapmalı? (Şehirdeki Alevilerin sorunları-çözümleri).* İstanbul: Yön.

Çamuroğlu, Reha. 1992. *Günümüz Aleviliğinin Sorunları.* İstanbul: Ant Yayınları.

Çamuroğlu, Reha. 1993. *Dönüyordu: Bektaşilikte Zaman Kavrayışı.* İstanbul: Metis Yayınları.

Karamustafa, Ahmet T. 1993. "Kalenders, Abdâls, Hayderis: the formation of the Bektâşîye in the sixteenth century." In *Süleymân the Second and his time*, ed. Halil Inalcik and Cemal Kafadar, 121-129. İstanbul: The Isis Press.

Karamustafa, Ahmet T. 1994. *God's Unruly Friends. Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1550.* Salt Lake City: University of Utah Press.

Türkdoğan, Orhan. 1995. *Alevi Bektaşî kimliği. Sosyo-antropolojik araştırma.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Vorhoff, Karin. 1995. *Zwischen Glaube, Nation und neuer Gemeinschaft: Alevitische Identität in der Türkei der Gegenwart.* Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Vorhoff, Karin. 1998. "Academic and journalistic publications on the Alevi and Bektashi of Turkey." In *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*, ed. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga and Catharina Raudvere, 23-50. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul.

Bruinessen, Martin van. 1996. "Kurds, Turks, and the Alevi revival in Turkey." *Middle East Report #200*:7-10.

Bruinessen, Martin van. 2000. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve dinsel kimlik mücadeleleri.* İstanbul: İletişim.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1998. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. 1999. *Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar: Ahmed-i Yesevi, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli,*

Ahilik, Alevilik-Bektaşılık. İstanbul: İletişim.

Schüler, Harald. 1998. *Die türkischen Parteien und ihre Mitglieder*. Hamburg: Deutsches Orient-Institut. [Turkish trl.: *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehricilik, Alevilik*. İstanbul: İletişim, 1999.]

Dressler, Markus. 1999. *Die Civil Religion der Türkei: Kemalistische und Alevitische Atatürk-Rezeption im Vergleich*. Würzburg: Ergon.

Derleme Yayınlar: 1991-2025

Dumont, Paul, and Gilles Veinstein, eds. 1991. *Mélanges offerts à Irène Mélikoff par ses collègues, disciples et amis [Turcica XXI-XXIII]*. Leuven: Peeters.

Popovic, Alexandre, and Gilles Veinstein, eds. 1995. *Bektachiyya: études sur l’ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach*. İstanbul: Éditions Isis.

Kehl-Bodrogi, Krisztina, Barbara Kellner-Heinkele, and Anke Otter-Beaujean, eds. 1997. *Syncretistic religious communities in the Near East*. Leiden: Brill.

Olsson, Tord, Elisabeth Özdalga, and Catharina Raudvere, eds. 1998. *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul.

Clayer, Nathalie, Alexandre Popovic, and Thierry Zarcone, eds. 1998. *Melâmis-Bayrâmis. Études sur trois mouvements mystiques musulmans*. İstanbul: Isis.

Engin, Ismail, and Franz Erhard, eds. 2000. *Aleviler / Alewiten. Bd. 1: Kimlik ve tarih / Identität und Geschichte*. Hamburg: Deutsches Orient-Institut.

Engin, Ismail, and Franz Erhard, eds. 2001a. *Aleviler / Alewiten. Bd. 2: İnanc ve gelenekler / Glaube und Traditionen*. Hamburg: Deutsches Orient-Institut.

Engin, Ismail, and Franz Erhard, eds. 2001b. *Aleviler / Alewiten. Bd. 3: Siyaset ve örgütler / Politik und Organisationen*. Hamburg: Deutsches Orient-Institut.

Bahadır, İbrahim, ed. 2003. *Bilgi toplumunda Alevilik*. Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları.

White, Paul J., and Joost Jongerden, eds. 2003. *Turkey’s Alevi enigma: A comprehensive overview*. Leiden: Brill.

Veinstein, Gilles, ed. 2005. *Synchrétismes et hérésies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIVe-XVIIIe siècle)*. Louvain: Peeters.

Langer, Robert, Raoul Motika, and Michael Ursinus, eds. 2005. *Migration und Ritualtransfer: religiöse Praxis der Aleviten, Jesiden und Nusairier zwischen Vorderem Orient und Westeuropa*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Sökefeld, Martin, ed. 2008. *Aleviten in Deutschland: Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. Bielefeld: transcript.

Shankland, David, et al. 2010. *Heterodox Movements in the Contemporary Islamic World: Alevi, Yezidi and Ahmadi*. Special issue of the *British Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 37, no. 3. URL: <https://www.tandfonline.com/toc/cbjm20/37/3>.

Clayer, Nathalie, Alexandre Papas, and Benoît Fliche, eds. 2013. *L'autorité religieuse et ses limites en terres d'islam: Approches historiques et anthropologiques*. Leiden: Brill.

Langer, Robert, Hüseyin Ağuıçenoğlu, Janina Karolewski, and Raoul Motika, eds. 2013. *Ocak und Dedelik: Institutionen religiösen Spezialistentums bei den Aleviten, Heidelberger Studien zur Geschichte und Kultur des modernen Vorderen Orients - Volume 36*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Çakmak, Yalçın, and İmran Gürtaş, eds. 2015. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih - Kimlik - İnanç - Ritüel*. Istanbul: İletişim.

Jenkins, Celia, Suavi Aydın, and Umit Cetin, eds. 2018. *Alevism as an Ethno-Religious Identity: Contested Boundaries*. Oxon: Routledge.

Zimmermann, Johannes, Janina Karolewski, and Robert Langer, eds. 2018. *Transmission Processes of Religious Knowledge and Ritual Practice in Alevism between Innovation and Reconstruction*. Berlin: Peter Lang.

Gezik, Erdal, and Ahmet Kerim Gültekin, eds. 2019. *Kurdish Alevi and the Case of Dersim: Historical and Contemporary Insights*. Lanham, MD: Lexington Books.

Greve, Martin, Ulaş Özdemir, and Raoul Motika, eds. 2020. *Aesthetic and Performative Dimensions of Alevi Cultural Heritage*. Würzburg: Ergon.

Gudehus, Christian, and Alexander Husenbeth, eds. 2024. *Dersim - Identität und Vernichtung*. Giessen: Psychosozial Verlag.

2000'li Yıllarda Öne Çıkan Yayınlar

- Gültekin, Ahmet Kerim. 2004. *Tunceli’de kutsal mekân kültü*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Yaman, Ali. 2004. *Alevilik’te dedelik ve ocaklar*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Massicard, Élise. 2005. *L’autre Turquie: le mouvement aléviste et ses territoires*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Massicard, Elise. 2012. *The Alevis in Turkey and Europe: Identity and Managing Territorial Diversity*. Oxon: Routledge.
- Sökefeld, Martin. 2008. *Struggling for recognition: the Alevi movement in Germany and in transnational space*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Aksoy, Gürdal. 2009. *‘Anadolu Aleviliği’nden Dersim’e. Alevi tarihine coğrafi bir giriş*. Ankara: Dipnot.
- Aksoy, Gürdal. 2012. *Dersim: Alevilik, Ermenilik, Kürtlük*. Ankara: Dipnot.
- Çem, Munzur. 2009. *Dêrsim Merkezli Kürt Aleviliği (Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş)*. İstanbul: Vate.
- Yıldırım, Rıza. 2007. *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velayetnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yıldırım, Rıza. 2018. *Geleneksel Alevilik: İnanç, ibadet, kurumlar, toplumsal yapı, kolektif bellek*. İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, Rıza. 2020. *Menakıb-ı Evliya (Buyruk): Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon – Kritik Metin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gezik, Erdal, and Hüseyin Çakmak. 2010. *Raa Haqi – Riya Haqi: Dersim Aleviliği inanç terimleri sözlüğü*. Ankara: Kalan.
- Gezik, Erdal. 2012. *Dinsel, etnik ve politik sorunlar bağlamında Alevi Kürtler*. İstanbul: İletişim.
- Gezik, Erdal, and Mesut Özcan, eds. 2013. *Alevi ocakları ve örgütlenmeleri*. 1. kitap. Ankara: Kalan Yayınları.
- Gezik, Erdal. 2016. *Geçmiş ve tarih arasında Alevi hafızasını tanımlamak*. İstanbul: İletişim.
- Gezik, Erdal. 2025. “The Sacred Networks of Dersim Sayyids: An Oral History Approach

to Alevi Bonds and Tribal Affiliations.” PhD thesis, Universiteit van Amsterdam.

Deniz, Dilşa. 2012. *Yol/Rê: Dersim inanç sembolizmi. Antropoljik bir yaklaşım*. İstanbul: İletişim.

Kökel, Coşkun. 2013. *Güvenç Abdal ocaklıları*. 9 cilt. İstanbul: Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları.

Dressler, Markus. 2013. *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Karakaya Stump, Ayfer. 2020. *The Kizilbash-Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community, Edinburgh Studies on the Ottoman Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Oktay, Zeynep. 2017. “The Perfect Man in Bektashism and Alevism: Kaygusuz Abdâl’s Kitâb-ı Mağlaça.” PhD thesis, Université de Paris.

Oktay, Zeynep. 2020. “Historicizing Alevism: The Evolution of Abdal and Bektashi Doctrine.” *Journal of Shi’a Islamic Studies* 13(3-4):425-456.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2021. “Dersim as a Sacred Land – Contemporary Kurdish Alevi Ethno-Politics and Environmental Struggle.” In *Ecological Solidarity and the Kurdish Freedom Movement Thought, Practice, Challenges, and Opportunities*, ed. Stephen E. Hunt, 225-241. Maryland: Lexington Books.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2022. “Kemerê Duzgi: The Protector of Dersim (pilgrimage, social transformation, and revitalization of the Raa Haqi religion).” *British Journal of Middle Eastern Studies* 51(3):570-588. doi: 10.1080/13530194.2022.2126350.

Çakmak, Yalçın. 2019. *Sultanın Kızılbaşları: II. Abdülhamid Dönemi Alevi Algısı ve Siyaseti*. İstanbul: İletişim.